

Sinnssykes skyldevne

Skyld og sinnslidelser i Norsk rett

Kandidatnr: 276

Veileder: Erling Hjelmeng

Leveringsfrist: 25.11.2005.

Til sammen 15 134 ord

30.11.2005

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	OPPGAVENS TEMA OG PROBLEMSTILLING	1
1.2	BAKGRUNN FOR OPPGAVEN	2
1.3	AVGRENSNINGER	2
1.4	FREMSTILLING AV OPPGAVEN	2
<u>2</u>	<u>SKYLDBEGREPET</u>	<u>3</u>
2.1	CULPANORMEN	3
2.1.1	DEN OBJEKTIVE AKTSOMHETS NORM	4
2.1.2	DE SUBJEKTIVE FORHOLD HOS GJERNINGSMANNEN	5
2.1.3	SÆRLIG OM TVANGSSITUASJONER	7
2.2	FORSETTET	7
2.2.1	HENSIKT	7
2.2.2	SANNSYNLIGHET	8
2.2.3	DET EVENTUELLE FORSETT	8
<u>3</u>	<u>FORUTSETNINGER FOR SKYLD</u>	<u>9</u>
3.1	DEN SUBJEKTIVE FRIE VILJE	9
3.2	RASJONELLE BEVEGGRUNNER	10
3.3	KRAV TIL VILLET HANDLING	11
3.4	OPPSUMMERING	12
<u>4</u>	<u>SINNSLIDELSER</u>	<u>12</u>
4.1	BEGREPET SINNSLIDELSE	12
4.2	DEN MEDISINSKE TILNÆRMINGEN TIL PROBLEMET	13
4.3	NEVROSER	15
4.3.1	DET KLINISKE BILDET	16
	Symptomer	16
	Patologiske personlighetstrekk	16
	Objektforstyrrelser	16

Realitetsvurderinger	17
4.3.2 OPPSUMMERING	17
4.4 PSYKOSER	17
4.4.1 DET KLINISKE BILDET	17
Sykdomsinnsikt	17
Adferd og sosial fungering.....	18
Spesifikke psykotiske symptomer	18
4.4.2 OPPSUMMERING	20
<u>5 TILNÆRMINGER TIL SINNSSYKES SKYLDEVNE I NORSK RETT.....</u>	<u>21</u>
5.1 UTFORMING AV SKYLDREGELEN.....	21
5.1.1 STRAFFELOVEN	22
5.1.2 SKADEERSTATTNINGSLOVEN.....	22
5.2 DET MEDISINSKE PRINSIPP.....	23
5.3 DET PSYKOLOGISKE PRINSIPP	25
5.4 RETTSLIGE BEGRUNNELSER FOR ULIK PRINSIPELL TILNÆRMING TIL SKYLDEVNESPØRSMÅLET	25
5.5 LEGISLATIVE BEGRUNNELSER FOR DE ULIKE SKYLDREGLENE	28
5.5.1 STRAFFERETTEN.....	29
Skyld	29
Prevensjon	31
5.5.2 ERSTATNINGSRETTEN.....	32
Rimelighet	32
Prevensjon	33
Reparasjon.....	33
Hensyn til skadelidte	33
<u>6 VURDERINGER .....</u>	<u>34</u>
6.1 KRITIKK AV DET PSYKOLOGISKE PRINSIPPET.....	34
6.1.1 FAGLIG LEGITIMITET.....	35
6.1.2 BEVISTEMAET	35
6.2 KRITIKK AV DET MEDISINSKE/BIOLOGISKE PRINSIPP.	37
6.2.1 FAGLIG FORANKRING.....	37
6.2.2 INDIVIDUELL SKYLDVURDERING	37
6.2.3 ANDRE HENSYN.....	38

6.3	RETTSSYSTEMATISKE INNSIGELSER MOT SKL. § 1-3.	38
6.3.1	ANSVARSGRUNNLAGET I SKL. § 1-3.	39
6.4	SÆRLIG OM OPPREISNINGSANSVARET	41
6.4.1	HØYESTERETTS DOM AV 8. FEBRUAR 2005	43
	Saksforløp:	43
	Flertallets argumentasjon	43
	Mindretallets vurderinger	47
6.4.2	RETTSTILSTAND ETTER DOMMEN	49
6.5	NOEN AVSLUTTENDE BEMERKNINGER	51
7	<u>LISTER OVER TABELLER, FIGURER M V</u>	52
7.1	LITTERATURLISTE	52
7.2	LOVREGISTER	A
7.3	FORARBEIDER	A
7.4	DOMSREGISTER	A
7.5	VEDLEGG	A

1 Innledning

1.1 Oppgavens tema og problemstilling

Tema for denne oppgaven er problemstillinger rundt sinnssykes skyldevne.

Et første spørsmål er når en slik vurdering er aktuell. I juridisk forstand og i forhold til avgrensningen i denne oppgaven, kan vi si at spørsmål om skyld først blir aktuell dersom det foreligger en handling som med tilstrekkelig årsakssammenheng har ført til en kvalifisert skade, eller hvis handlingen faller inn under ordlyden i et straffebud. Hvis man ser litt vidt på det, kan vi si at spørsmålet om skyld blir aktuell der det foreligger en forbudt handling. De fleste mennesker handler både forsettelig og uaktsomt i større eller mindre grad hele tiden, men det vil ikke utløse noe spørsmål om skyld, fordi handlingen ikke er forbudt. Det er også viktig å skille mellom det som er forbudt etter det vi kan kalle rettslige termer og det som er forbudt etter en mer moralsk målestokk. Ofte vil dette være sammenfallende, men ikke alltid. Felles for dem begge er at handlingen blir gjenstand for bebreidelse.

Å ha utvist skyld og å ha skyldevne er to ulike vurderinger, som samtidig har felles berøringspunkter. Skyld er for det første et spørsmål om hva slags karakter handlingen har. Er handlingen et brudd med en alminnelig norm for aktsomhet eller er det handlet med forsett? I denne vurderingen ligger det både en objektiv og en subjektiv vurdering til grunn. I spørsmålet om skyldevne er problemstillingen om hvilke personlige forutsetninger gjerningspersonen hadde i forhold til innsikt og kontroll i egne handlinger.

I denne oppgaven har jeg forsøkt å gjøre rede for hvilke konsekvenser en sinnslidelse har i forhold til skyldspørsmålet om rettslig ansvar i forhold til straff og erstatning.

1.2 Bakgrunn for oppgaven

Bakgrunnen for oppgaven er at personer som lider av en alvorlig sinnslidelse tidvis begår skadevoldende og straffbare handlinger som kan ha vært motivert av sykdommen. 8. februar 2005 avsa HR en dom der saken gjaldt om en skadevolder kunne ilegges oppreisningsansvar etter et drapsforsøk når han var erklært strafferettslig utilregnelig. Et flertall på 3 dommere kom til at oppreisningsansvar kunne ilegges. Det avgjørende for saken, slik jeg ser det, var flertallets vurdering av skadevolders skylddevne. Det var også i dette spørsmålet retten delte seg.

1.3 Avgrensninger

Skylddevne og rettslig handleevne springer ut av den samme vurderingen, i den betydning av at disposisjoner og løfter som i utgangspunktet binder avsender, er ugyldige hvis det ligger en sykkelig motivasjon til grunn for handlingen. Oppgaven er avgrenset mot ugyldighetsinnsigelser der sinnssykdom er motivasjon for handlingen, men vil berøre temaet i forbindelse med uttalelser som uttrykker et generelt prinsipp om sinnssykes disposisjonsevne. Dette fordi de reiser et generelt spørsmål om ansvarlighet for egne handlinger.

1.4 Fremstilling av oppgaven

Denne oppgaven har jeg delt inn i 2 hovedbolker. I den første bolken gjør jeg først rede for de objektive sidene ved skyldbegrepet. Hva er skyld, hva som ligger i skyldbegrepet og sentrale momenter i en skyldvurdering. Deretter gjør jeg rede for tre generelle og grunnleggende forutsetninger for skylddevne. I den videre fremstillingen beveger jeg meg litt ut av det juridiske fagfeltet og gjør rede for hvorledes alvorlige sinnslidelser klassifiseres, hvordan de arter seg og hvilke innvirkninger sinnslidelser har på en persons persepsjon av verden rundt seg og sin egen rolle. Med dette ønsker jeg å belyse hva som ligger i begrepene ”alvorlig sinnslidelse” og ”sykelig motivert handling” som er sentrale begreper i oppgaven og som også er til dels rettslig termer. I neste steg har jeg gjort rede for hvordan jussen har tilnærmet seg problemet med skyld ved abnorme handlinger i hhv strafferetten og skadeserstatningsretten.

I den andre hovedbolken drøfter jeg ulike problemstillinger både ved tilnærming og løsningen på spørsmålet om sinnssykes skyldevne i norsk rett. Videre drøfter jeg rettspolitiske og rettssystematiske problemstillinger som følge av at vi har to parallelle prinsipper for vurderingen av sinnssykes skyldevne i to nært beslektede rettsområder. Avslutningsvis har jeg analysert og vurdert Høyesteretts dom av 5. februar 2005 der saken gjaldt oppreisningsansvar for en skadevoldende handling begått av en psykotisk person.

2 Skyldbegrepet

I norsk rett er det vanlig å skille mellom den uaktsomme handling (culpa) og den forsettlig handling (dolus). Felles for begge skyldformene er at de er handlingskarakteristikker som betinger et personlig skyldansvar.

I fremstillingen av skyldbegrepet er det ikke skilt mellom strafferettslig skyld og erstatningsrettslig skyld, fordi hensikten med fremstillingen er å gi en beskrivelse av hva som etter norsk rett gjør en handling klanderverdig på en ansvarsbetingende måte. Dermed blir skillet mellom strafferetten og erstatningsretten i denne sammenhengen lite interessant. Det vesentlige for denne utgreiningen er ikke når skyld er tilstrekkelig som *vilkår* i ulike rettsdisipliner, men skylden som juridisk og til dels moralsk *begrep*.

2.1 Culpanormen.

Culpa er et spørsmål om aktløshet og har særlig betydning i forhold til det erstatningsrettslige ansvaret, men culpa er tidvis også grunnlag for et strafferettslig ansvar, selv om det da normalt er spørsmål om grov uaktsomhet.

Selv om erstatningsretten og strafferetten skal ivareta ulike hensyn, er det likefullt et minstekrav for personlig ansvar at gjerningspersonen skal kunne bebreides eller legges til last for at skaden har oppstått. Grunndefinisjonen på skyld kan således sies å være at gjerningspersonen på det gitte tidspunkt skulle handlet på en annen måte i den situasjonen han var i, slik at han dermed ville hindret eller ikke iverksatt

den årsaksfaktor han er påstått ansvarlig for¹. Begrepet skyld bygger dermed på en forutsetning om bebreidelse, jf Rt 1970 s. 1235 der Høyesterett legger til grunn at grov uaktsomhet foreligger når en gjerningsperson har utvist en ”klasifisert klanderverdig opptreden som *foranlediger sterke bebreidelser* for mangel på oppmerksomhet [min uthevning]”

2.1.1 Den objektive aktsomhetsnorm

Culpa foreligger når det er grunnlag for å bebreide gjerningspersonen for hans handlinger. I praksis vil aktsomhetsspørsmålet bli en vurdering om gjerningsmannen – og eventuelt skadelidte eller fornærmede - skulle handlet annerledes i den aktuelle situasjonen de var i, slik at kravet om aktsomhet var innfridd og den aktuelle skaden med tilstrekkelig sannsynlighet ville vært unngått.²

Ved spørsmålet om den skadevoldende handlingen var klanderverdig på en slik måte at det er naturlig å knytte ansvar til det, må domstolene kunne sette opp en eller flere hypotetiske handlingsalternativ som ville vært i tråd med aktsomhetsnormen og som sannsynligvis ville forhindre skaden.

Aktsomhetsnormen må i hvert tilfelle tolkes generelt ut i fra det enkelte livsområde eller type tilfelle og for det aktuelle tilfelle.³ I denne prosessen er skadevolders personlige forutsetninger uvesentlig. Det avgjørende er om det rent objektivt på det aktuelle tidspunktet forelå et realistisk handlingsalternativ og om dette med en tilstrekkelig grad av sannsynlighet ville forhindre skaden.

Denne vurderingen er uavhengig av skyldspørsmålet. Spørsmålet om det foreligger omstendigheter som gjør det naturlig å klandre gjerningspersonen kommer først opp når det kan settes opp et realistisk handlingsalternativ som kunne hindre skaden.

---

¹ ”Nygaard (2000)” s. 172

² ”Nygaard (1974)” s 42

³ ”Nygaard (2000)” s. 176

Det er viktig at kravet til aktsom handling ikke spiser seg inn på skadevolders handlefrihet.⁴ Hvis kravet om aktsomhet ikke blir balansert, vil det føre til en uheldig beskjæring av samfunnsmessige behov som krever handlefrihet. Kjernen i denne vurderingen er ikke at kravet om aktsomhet skal legge beslag på handlefriheten, men sette nærmere begrensinger for den.⁵ I denne vurderingen må det også tas hensyn til at det må foreligge en generell tålegrense hos skadelidte. Aktsomhetsnormen må nedad begrenses mot hvor langt skadelidte må tåle en skade. I denne vurderinga er det ikke spørsmål om skadelidtes medvirkning til skaden som er det avgjørende, men hva han på generelt grunnlag må tåle. All verdens forhåndsregler forhindrer ikke skade. Derfor må det gjøres en avveining mellom hva som er skjødesløst og hva som er den alminnelige risiko.

2.1.2 De subjektive forhold hos gjerningsmannen

For det tilfellet at det finnes en alternativ handling som med tilstrekkelig grad av sannsynlighet kunne forhindret en skade, er neste spørsmål: Hadde gjerningspersonen noe valg? Kunne han handlet på en annen måte slik at skaden ville vært unngått?

Når skadevolder har et åpent handlingsalternativ, som med den tilstrekkelige sannsynlighet vil forhindre skaden, men som han ikke benytter, vil det være grunnlag for å klandre gjerningspersonen.⁶ Den alternative handling som skulle og burde vært gjennomført i den aktuelle situasjonen, blir den aktuelle aktsomme handlingsnorm for det aktuelle tilfellet.

Den alternative handling blir aktsomhetsnormen som den skadevoldende handling må vurderes i forhold til. Spørsmålet videre er om vi i den aktuelle situasjonen med rimelighet kunne forvente at gjerningsmannen handlet annerledes? I den subjektive aktsomhetsvurderingen må både generelle og individuelle forutsetninger til

---

⁴ "Nygaard (2000)" s. 22

⁵ "Nygaard (2000)" s. 22

⁶ "Nygaard (1974)" s. 42

gjerningspersonen vurderes. Hva kunne man med rimelighet forvente av *denne* gjerningsmannen i *dette* tilfellet?

Det er for det første et spørsmål om hva man med rimelighet kan forvente av våre medmennesker. I eldre rettsteori er dette uttrykt gjennom en sammenligning med ”bonus pater familias” – som direkte oversatt betyr ”den gode familiefar/familieoverhode”. I dag er det kanskje mer treffende å snakke om ”den gode aktpågivende borger”. På samme måte som man etablerer den alternative handling, spør man også om dette ville være i samsvar med hva man med rimelighet kunne forvente av den jevne samfunnsborger, et generelt krav til aktsomhet.

Dette en del av den rolleforventning som legges til grunn for vurderingen. En rolleforventning er en forventning en selv og personer rundt deg forventer av deg ut fra hvilken rolle du har, er gitt eller har påberopt deg. Dette er i stor grad noe psykologien og sosiologien arbeider med, men har betydning for jusen idet rolleforventningen er en del av den konkrete helhetlige vurderingen som ligger til grunn for aktsomhetsvurderingen.

Rolleforventningen er ikke bare hva som med rimelighet kan forventes av den jevne borger, men hva man med rimelighet kan forvente av denne gjerningspersonen. I tillegg tilden generelle standard for aktsomhet, kan aktsomhetsnormen fore den enkelte gjerningsperson justeres ut fra gjerningspersonens rolle i den aktuelle situasjonen. Hadde vedkommende særlig kunnskap på området, var vedkommende den som skulle gått foran med et godt eksempel, var vedkommende i en ansvarsposisjon, skjedde skaden i forbindelse med hans daglige virke, kunne han i den aktuelle situasjonen anses som profesjonell? Man stiller ikke like store krav til skårungen som til den erfarne matros verken, i liv eller lære.

Når man så i en samlet vurdering av aktsomhetsnormen både for situasjon og individ er fastlagt, kommer det avgjørende spørsmål: Hadde personen noen egentlig handlefrihet i den aktuelle situasjonen? Grunnlaget for klander vil ikke være like sterkt hvis det i hendelsesøyeblikket ikke var mulig å handle annerledes.

2.1.3 Særlig om tvangssituasjoner

Når det ikke finnes rettmessige handlingsalternativer, kan det oppstå en situasjon der fravær av valgmuligheter for gjerningsmannen skaper en form for tvangs- eller nødssituasjon.

Når denne tvangssituasjon er tilstrekkelig reell, kan den blir en unnskyldningsgrunn. Men ut i fra at den alternative handling vurderes ut i fra objektive og subjektive kriterier, må en naturlig konsekvens være at fravær av sådan må vurderes etter samme målestokk. Etter min mening må man derfor vurdere tvangssituasjonsspørsmålet ut i fra opplevd tvangssituasjon for gjerningspersonen og om det rent objektivt var et fravær av valgmuligheter.

2.2 Forsettet

Forsettet (dolus) er regnet som en grovere for skyld enn uaktsomhet (culpa). Forsett er det generelle skyldkravet i strafferetten jf straffelovens § 40 1. ledd, 1. punktum.

Forsett kan ha flere ulike former. Den groveste skyldformen og som gir størst anledning til bebreidelse er det kvalifiserte forsett, at handlingen er gjort med hensikt eller overlegg. Da har handlingen i tillegg til å være bevisst eller villet, også et element av planlegging, beregning eller nøye overveielser.

Til forskjell fra uaktsomheten er forsettet beskrivelsen av den bevisste handling, eller den beregnende handling. Etter viljesteorien kan forsettet defineres som viljen til å foreta den aktuelle handling, etter bevissthetsteorien kan forsett defineres som bevisstheten gjerningspersonen har om å foreta den aktuelle handling.

I norsk rett er det vanlig å sondre mellom fire typer eller grader av forsett.. Hensiktsforsett, visshetsforsett, sannsynlighetsforsett og eventuelt forsett (dolus eventualis).

2.2.1 Hensikt

Hensiktsforsett foreligger når gjerningspersonen ønsker at gjerningsinnholdet i straffebudet skal oppfylles. Handlingen er tilsiktet med det mål å oppfylle

gjerningsbeskrivelsen, for eksempel å volde en form for skade. Gjerningspersonen avfyrrer revolveren i den hensikt av å forvolde en annens død. Det er her hensikten med handlingen som er det subjektivt klanderverdige. Det er i utgangspunktet derfor ikke av betydning for skyldvurderingen hvor sannsynlig gjerningspersonen anså at den aktuelle følgen ville inntre, så lenge han anså det som en mulighet og dette var motivasjonen for handlingen.⁷

2.2.2 Sannsynlighet

Sannsynlighetsforsett foreligger når gjerningspersonen anser det som mer en 50 % sannsynlig at gjerningsbeskrivelsen oppfylles. Noen ganger kan gjerningspersonen ha tenkt for seg flere ulike utganger eller følger av sine handlinger, men har holdt den aktuelle hendelsen som sannsynlig eller sikker til å inntreffe. Her vil det være tilstrekkelig at gjerningspersonen anså det som mer enn 50 % sikkert at den aktuelle hendelsen ville inntre. Når gjerningspersonen har ansett det som tilnærmet sikkert, kan det være aktuelt å snakke om et visshetsforsett. Det vil her være en glidende overgang mellom sannsynlighetsforsettet opp mot et visshetsforsett.

2.2.3 Det eventuelle forsett

Et eventuelt forsett har til felles med den grove uaktsomhet at den aktuelle hendelsen for gjerningspersonen er en synlig men ikke overveiende sannsynlig utfall av en handling. Det eventuelle forsett foreligger når gjerningspersonen velger å gjøre en handling selv om han er klar over at den aktuelle hendelsen er et mulig utfall. Det klanderverdige ligger i at han tar denne muligheten med på kjøpet i stede for at muligheten hindrer han fra å gjøre handlingen. Men for å knytte et ansvar til handlingen må det bevises at gjerningspersonen foretok et bevisst valg.⁸

---

⁷ Ot.prp. nr 90 (2003-2004) s 425

⁸ Ot.prp. nr 90 (2003-2004) s 426

3 Forutsetninger for skyld

Som redegjørelsen ovenfor viser, er skyldspørsmålet et spørsmål om gjerningspersonen skulle eller burde ha handlet annerledes. At det fantes en alternativ handling som ikke ville vært gjenstand for bebreidelse og/eller som ville hindret den uønskede følgen. Det sentrale i denne vurderingen blir da hvilke krav man skal sette til folks handlinger. Som det framkommer både i culpavurderingen og i kravet til forsett, er det en samlet vurdering som bygger på subjektive og objektive momenter. Johs Andenes beskriver skyldvurderingen som at ”Man tar utgangspunkt i den handlendes individuelle forutsetninger, men stiller et objektivt krav til oppmerksomhet og omtanke”⁹

3.1 Den subjektive frie vilje.

Et spørsmål i en slik sammenheng er om en person fullstendig prisgitt sine personlige forutsetninger i forhold til evnen til å foreta et valg mellom rett og galt? Dette er ikke bare et juridisk spørsmål, det er vel så mye et filosofisk spørsmål. Det kan i all hovedsak deles opp i to ulike retninger. Determinisme og indeterminisme.

Legger man et deterministisk syn til grunn er svaret ja. Vår evne til å foreta beslutninger å gjøre valg ut i fra gitte omstendigheter, er alene styrt av våre personlige forutsetninger, som igjen er et produkt av arv og miljø. En beinhard determinist vil i tillegg påpeke at også utenforliggende faktorer er utenfor vår kontroll. Eller for å si det litt mer filosofisk, vi er styrt av skjebnens forutbestemthet. Med et slikt perspektiv blir skyldbegrepet irrelevant, fordi en person ikke kan bebreides for de forutsetningene han handler ut fra. Dermed kan det heller ikke rettfærdiggjøres sanksjoner ut over det å forbedre eller uskadeliggjøre gjerningspersonen.

Problemet med en slik tilnærming er at gjerningspersonen reduseres til et samfunnsoffer og som man gjør til martyr for samfunnsordenens skyld.¹⁰

---

⁹ Andenæs s 210.

¹⁰ Andenæs s.66

Den rådende oppfatning i norsk rett og i samfunnsstrukturen for øvrig er langt på vei indeterministisk.¹¹ Det forutsettes at det normale mennesket har evne til å skille mellom godt og ondt og til å foreta selvstendige valg på bakgrunn av dette. Vi er derfor alle ansvarlige for våre egne handlinger. Det er likefullt akseptert at vår adferd og vår evne til å foreta disse valgene i noen grad er påvirket av samfunnet og miljøet vi er en del av og beveger oss i. Det som er mer usikkert og som det finnes ulike oppfatninger om er i hvilken grad utenforstående elementer er med på å påvirke våre handlinger. Dette svinger litt frem og tilbake i takt med tiden, men det er i stor grad akseptert i alle miljøer at våre handlinger påvirkes av omstendigheter rundt oss.

3.2 Rasjonelle beveggrunner

Ut i fra det som er skrevet over, kan vi si at etter de rådene oppfatninger i norsk rett og samfunnsliv, har vi alle en generell skylddevne. Hvis vi beveger oss fra det generelle og over i hva som er avgjørende for den enkelte person så er spørsmålet, hva er forutsetningene for en personlig skylddevne?

En slik vurdering er slik jeg ser det, bygget på to grunnleggende forutsetninger.

For det første må gjerningspersonen har handlet etter rasjonelle beveggrunner. Med dette mener jeg ikke at handlingen har vært rasjonell slik vi normalt bruker begrepet, nemlig som et begrep for den gode, riktige og kloke handling. I denne sammenheng er rasjonell brukt i den betydning at beveggrunnen er teoretisk etterviserlig. Gjerningsmannen har handlet i forhold til de fakta som forelå på handlingstidspunktet og som rent teoretisk kan bevises.

For å illustrere dette med et eksempel kan vi ta kvinnen som kaster sitt barn ut fra vinduet i 2 etasje. Huset står i brann, motivet er å redde barnet og beveggrunnen for handlingen er brannen. Hvis vi tar samme handling med samme motiv, men at

---

¹¹ Andenæs . 65

brannen er en impuls fra en drøm slik tilfellet var for en kvinne i England i 1859¹², da er ikke bevegningen lenger *rasjonell* fordi brannen teoretisk ikke er etterviserlig fordi den aldri var *reell*. Men bevegningen vil for begge tilfeller framstå som reel for gjerningspersonen.

3.3 Krav til villet handling

En annen forutsetning for å kunne bruke den vanlige skyldvurderingen er at handlingen er en villet handling. Legemsbevegelser som er gjort uten viljens kontroll kan ikke medføre et ansvar, selv om de i det ytre medfører et ansvarsbetingende forhold.¹³ Det kan argumenteres for at slike bevegelser ikke er noen handling i egentlig forstand, fordi de nettopp er et resultat av en automatbevegelse og ikke tankestyrt bevegelse. Det tekniske uttrykket for ansvarsfrihet på grunn av denne type handlinger er i angelisk rett definert som ”automatism”. Begrepet dekker mer enn bare tilstanden ”bevisstløs” (unconscious) fordi det også omfatter handlinger gjort i bevisst tilstand, men utenfor viljens kontroll, typisk refleksbevegelser, rykninger epileptiske utfall og lignende.

Størst praktisk betydning har likevel begrepet når handlingen er et resultat av et mer komplekst hendelsesforløp, for eksempel når de er foretatt av en søvngjenger i søvndrukkenskap eller under dyptgående bevissthetsforstyrrelser som følge av hjerneskader eller lignende. Som eksempel kan vi ta en sak fra England der en far helt uforklarlig gikk til angrep på sin sønn og skadet han alvorlig. I ettertid kunne gjerningspersonen huske at han hadde slått gutten, men senere husket han ikke noe før han satt i bilen et stykke fra hjemmet med følelsen av at noe fryktelig hadde skjedd. En legeundersøkelse viste at mannen på det aktuelle tidspunktet hadde utviklet en hjernesvulst. Tiltalte ble frifunnet og i rettsbelæringen ba dommeren juryen spørre seg selv ”Slo den tiltalte sin sønn med viten og vilje, eller handlet han som en automat uten kontroll og kunnskap om den handling han foretok”¹⁴.

---

¹² Se NOU 1974:17 s.175

¹³ NOU 1974:17 s. 175

¹⁴ NOU 1974:17 s. 176

I norsk rett har man foreslått samlet denne type tilstander under begrepet ”sterk bevissthetsforstyrrelser”¹⁵ Begrepet er ment å dekke tilfellene av relativ bevisstløshet (absolutt bevisstløshet = koma). At en person er relativt bevisstløs innebærer at vedkommende kan bevege seg og handle aktivt, men at handlingene er avskåret fra det vanlige jeg-et¹⁶. Tilstanden er beskrevet som at:

”Det som er opphevet eller svekket, er evnen til å motta og bearbeide informasjon og sette dette i en bevisst sammenheng., slik at denne informasjonen senere vil kunne gjenkalles og erindres, og slik at handlinger blir basert på denne mottatte og bearbeidede informasjon”¹⁷

3.4 Oppsummering

I spørsmålet om skyldevne er utgangspunktet at det har vi. Spørsmålet videre er om det foreligger omstendigheter som gjør det naturlig å konkludere med at det ikke foreligger. Noe av det som ligger i en slik vurdering er om det på det aktuelle tidspunktet forelå omstendigheter som forstyrrer vår normale handlingsevne.

I det følgende skal jeg gjøre rede for hvordan sinnslidelser arter seg og om hvordan dette påvirker de evnene vi trenger for å velge handlinger.

4 Sinnslidelser

4.1 Begrepet sinnslidelse.

Skyld vurderes etter en samlet vurdering av handlingen i forhold til objektive normer om adferd og aktsomhet, subjektive forutsetninger og den aktuelle situasjonen. Skyldevnen blir en vurdering av om gjerningspersonen hadde de

---

¹⁵ Ot prp nr 90 (2003-2004) s 498.

¹⁶ Ot prp nr 90 (2003-2004) s 498

¹⁷ Ot prp nr 90 (2003-2004) s 218

nødvendige subjektive forutsetninger for å kunne vurderes etter den vanlige aktsomhetsnorm.

I Jussen er begreper som ”alvorlig sinnslidelse”, ”psykose” og ”sinnssykdom” et inngangsvilkår for flere bestemmelser som har til dels omfattende og inngripende virkninger for enkeltpersoner. Det er grunnlag for omfattende tvangstiltak i psykisk helsevernloven,¹⁸ umyndiggjøring¹⁹ og er en generell ugyldighetsinnsigelse i privatretten²⁰. Det har gjennomgående vist seg vanskelig å gi en klar avgrensning på hva som skal regnes som ”alvorlig sinnslidelse”, ”psykose” eller ”sinnssykdom”. Dels henger dette sammen med faglig uenighet innad i det psykiatriske fagmiljøet om hva som faller innenfor de enkelte begreper og dels et spørsmål om hensiktsmessigheten av en slik skarp avgrensning.²¹

Når en person lider av en alvorlig sinnslidelse, har vi i norsk rett fastslått at det er grunnlag for å anta at personens subjektive forutsetninger ikke gir grunnlag for å vurdere hans handlinger opp mot en objektiv aktsomhetsnorm, fordi man ikke med rimelighet kan forvente at en psykotisk person evner å foreta de samme vurderinger som en frisk person. Bakgrunnen for dette er at alvorlige sinnslidelser i større eller mindre grad påvirker en persons evne til realitetsorientering og bevissthetsgrad. For å kunne forstå hvordan sinnslidelser påvirker realitetsorienteringen og bevissthetsgraden, må vi se på hvorledes en sinnslidelse arter seg.

4.2 Den medisinske tilnærmingen til problemet

Bevissthetsforstyrrelser som tradisjonelt favnes av psykiatrien, er nevrososer og psykoser.

Slik man i jussen gjennom en konkret drøftelse av relevante momenter kommer fram til en rettsregel, kommer behandlere innenfor psykiatrien gjennom

---

¹⁸ Lov 2. juli, 1999, nr. 62, § 3-3

¹⁹ Lov 28 nov. 1898 § 1 1.ledd.

²⁰ Se for eksempel Lov nr 5. 1972 § 63, Lov 4. juli 1991 nr 47, § 16 jf. § 9, 1.ledd, og Rt 1995 s 1540 (s1544)

²¹ Ot.prp.nr 69 (1959-1960) s. 24.

observasjoner av pasienten og en drøftelse av observerte symptomer fram til en diagnose. En diagnose er enkelt forklart en konklusjon en behandler trekker på bakgrunn av pasientens samlede kliniske bilde. Det kliniske bildet er summen av symptomer hos den enkelte pasient.

Denne delen av fremstillingen skiller seg fra en juridisk fremstilling idet vi er inne i et annet saksfelt og en annen profesjon. Derfor er objektet i denne delen av fremstillingen omtalt som ”pasient”.

Jeg vil først gjøre rede for hva man innenfor psykiatrien definerer som sinnslidelser og hva som gjør at en sinnslidelse kan betegnes som alvorlig.

Videre gjør jeg kort rede for ulike typer symptomer som utgjør det kliniske bildet Symptomer innenfor psykiatrien kan bestå av konkrete enkeltstående trekk og det kan være et handlings eller adferdsmønster. Disse har man så forsøkt klassifisert i forskjellige kategorier. Jeg gjør kort rede for de viktigste kategoriene, hva de betyr og hvordan de gjør utslag på pasientens adferd.

I psykiatrien er sinnslidelser et samlebegrep for både nevrosener og psykoser. I ICD-10, som er de internasjonale diagnosesystem for psykiske lidelser, brukes ikke lenger nevrosener og psykoser som generelt inndelingsprinsipp. Men både praktisk og administrativt er skillet mellom gruppene viktig.²²

Psykosene er den viktigste gruppen av de alvorlige sinnslidelser. Det er likevel viktig å poengtere at skille mellom psykiske lidelser og alvorlige sinnslidelser ikke er identisk med skillet mellom nevrosener og psykoser. Det er en kontinuerlig debatt innad i det psykiatriske fagmiljøet om når de ulike lidelsene er av en slik art og omfang at de kan karakteriseres som en ”alvorlig sinnslidelse”.²³

På samme måte som det er glidende overganger fra normalitet til nevrosener, er det ikke noe skarpt skille mellom normalitet og psykose, eller mellom nevrosener og

---

²² Lærebok i psykiatri. s 113

²³ Ot.prp.nr 69 (1959-1960) s. 24

psykoser.²⁴ Men som hovedregel er det liten tvil om hvilken art og grad av psykisk lidelse en person lider av. Følgende uttalelse fra psykiater Ørnulf Ødegård oppsummer problemstillingen:

”I flertallet av tilfellene kan vi med stor sikkerhet avgjøre hvilken side av en klar grense pasienten befinner seg, og det vil være helt galt å si som en regel at det er en jevn overgang mellom de sinnssyke og de normale. Men det finnes likevel tilstander hvor overgangen er helt jevn, og hvor enhver grense må settes skjønnsmessig. Og det verste er at dette rimeligvis ikke skyldes en ufullkommen undersøkelsesteknikk, som vi med tiden kan rette på. Det finnes likefrem ingen biologisk grense – for eksempel mellom den normal senile og den sinnssyke alderdomssløve – mellom den reaktive depresjon som må kalles en nevrose, og den som kalles sinnssykkelig”²⁵

4.3 Nevroser

Nevrosen er de mest utbredte av de psykiske lidelsene og er en viktig årsak til menneskelig lidelse i form av plagsomme symptomer, nedsatt arbeidsevne dårlig sosial mestringsevne og hemming i livsutfoldelse²⁶ Nevroser omfatter en stor gruppe lidelser som samlet er definert som:

”Nevroser er psykiske lidelser uten noe påviselig organisk grunnlag. Pasienten kan ha betydelig innsikt og har ingen alvorlig svikt i realitetsvurderingen slik at han holder sine egne sykelige subjektive erfaringer og fantasier atskilt fra den ytre virkelighet. Atferden kan være betydelig påvirket, men holder seg vanligvis innen sosialt akseptable grenser. Personligheten er ikke disorganisert. Hovedsymptomene er overdreven angst, depresjon, fobier, tvangsfenomener og hysteriske manifestasjoner” (WHO 1974)²⁷

---

²⁴ Lærebok i psykiatri s120

²⁵ Fra artikkelen ”Litt om moral og personlig ansvarlighet fra psykiatrisk synspunkt”, Nordisk Tidsskrift for Strafferett 1948 s 77-102 (s.81)

²⁶ Lærebok i psykiatri s 114

²⁷ Lærebok i psykiatri s.114

4.3.1 Det kliniske bildet

Det kliniske bildet for personer med nevrososer består i korte trekk av

- 1) Enkeltsymptomer
- 2) Patologiske personlighetstrekk
- 3) Objektforstyrrelser
- 4) Avgrenset svekkelse av realitetstingen

Symptomer.

Med symptomer menes det hva pasienten selv merker og som vedkommende oppsøker lege for å få hjelp til. Det vanligste er angstfenomener, depressive symptomer og vedvarende søvnproblemer.

Patologiske personlighetstrekk.

Med patologiske personlighetstrekk menes det personens vanemessige sansing, tenkning, holdning, væremåter og følelsesliv. Patologiske personlighetstrekk hos personer med nevrososer består av hemninger og innskrenkninger i den harmoniske livsutfoldelse på det ytre plan, eller på det indre plan i forhold til tanker fantasier og følelser. Pasienten kan ha problemer med å gi eller motta kjærlighet i kjærlighetsforhold eller til andre nærstående. Det kan være hemninger i forhold til utfoldelse intellektuelt, talenter eller ambisjoner. Hemningene har sin rot i pasientens frykt for sterke følelser i form av sinne lyst eller selvhevdelse hos seg selv eller andre.

Objektforstyrrelser.

Med objekter menes i denne sammenhengen personer, og som regel personer som er pasientens nærstående. Forstyrrelsen består i at personer med nevrososer har redusert affektinnpuls i forhold til følelser som sinne, seksualitet eller selvhevdelse. Balansen mellom det å gi uttrykk for egne behov og å være et objekt for andres behov blir forstyrret slik at en naturlig balanse med å gi og ta blir forrykket. Dette fører til urealistiske forventninger om affektive reaksjoner hos de nærmeste, som kan gi seg utslag i en nærmest selvutslettende oppofrelse, et overdrevet narsissistisk bekræftelsesbehov eller et abnormt avhengighetsbehov som er ledsaget av en supervisjon om sine nærmeste.

Realitetsvurderinger.

Personer med nevroser har i vanlig omfang normal realitetsvurdering. Men i konfrontasjon med situasjoner eller følelser de bevisst eller ubevisst er redde for, vil de ha en urealistisk og irrasjonell oppfatning av og innstilling til situasjonen. Pasienten feilbedømmer farer eller konsekvenser og reagerer dermed på en uhensiktsmessig måte som ikke passer til de foreliggende omstendigheter.²⁸

4.3.2 Oppsummering

Pasienter med nevrose er preget av at de handler og reagerer urimelig og ofte i grenseland for det sosialt akseptable. De har ikke mistet evnen til realitetsvurdering, men på visse felter har de som følge av sin nevrose urimelige forventninger om hva som er konsekvensen av deres handlinger eller ikke-handlinger. Dette påvirker adferdsmønsteret deres og gjør det i mange tilfeller er a-typiske og ut fra en objektiv målestokk ulogiske eller irrasjonelle.

4.4 Psykoser

Psykosene utløses, arter og utvikler seg på svært ulik måte, slik at en tilfredsstillende og tilstrekkelig uttømmende definisjon av begrepet har vist seg vanskelig²⁹.

4.4.1 Det kliniske bildet

Psykoser kan best forklares best ved å beskrive en psykotisk passients:

- 1) Sykdomsinnsikt
- 2) Atferd og sosiale funksjon
- 3) Symptomer

Sykdomsinnsikt

I motsetning til personer med nevroser, har psykotiske personer ofte liten eller ingen innsikt i egen sykdom eller at vedkommende overhodet er syk. En psykotisk pasient har en rekke personlighetsegne eller subjektive opplevelser (sansebedrag, vrangforestillinger) som for personen er virkelige og reelle fenomener. Derfor

---

²⁸ Lærebok i psykiatri s.115-117.

²⁹ Lærebok i psykiatri s120

greier ikke personen å oppfatte eller erkjenne det sykelige i sine opplevelser og kan dermed heller ikke begripe ut fra sine forutsetninger at dette blir oppfattet som sykelig av omgivelsene. Dette gjør det svært vanskelig og ofte umulig ad logikkens og fornuftens vei å få personen til å innse at hans forestillinger er sykdomsbetinget eller at de er vrangforestillinger. En person med forfølgelsesvannvidd (paranoia) vil ofte ikke be legen om hjelp til å bli kvitt paranoiaen, men om å bli kvitt forfølgerne. Hav vil videre ikke la seg realitetsorientere om at det ikke er noen ute etter han. Den psykotiske pasient vurderer virkeligheten og omgivelsene ut i fra sine sykdomsinnpulser. Manglende sykdomsinnsikt er likevel verken nødvendig eller tilstrekkelig for at en person skal betraktes som psykotisk.

Adferd og sosial fungering.

En psykotisk person vil normalt ha en dårligere funksjonsevne enn en nevrotisk person. Den psykotiske personens forstyrrede realitetsoppfatning og manglende innsikt fører til klart avvikende atferd og markert funksjonssvikt. Ofte kan personer som er psykotiske ikke kunne erindre tidligere hendelser, de har i større eller mindre grad nedsatt hukommelse og kan miste basale kognitive ferdigheter. Det er ofte også tilfelle at personer ikke kan huske hva de har foretatt seg i psykosen. Sykdommen påvirker både bevissthetsgraden og den allmenne orienteringsevnen. Dette har blant annet en sammenheng med at den psykotiske personen ofte tenker og handler ut fra sine sykdomsinnpulser og befinner seg i et ”sykdomsunivers” som i større eller mindre grad er avskåret fra virkeligheten. Dels kan det også forklares ut fra at realitetsforstyrrelsen direkte påvirker den normale funksjonsevnen. Eller for å si det på en annen måte, realitetsforstyrrelsene fører til et ”tankekaos” som ikke bare gjør at personen for omgivelsene gjør irrasjonelle handlinger, det kan også virke handlingslammende.

Spesifikke psykotiske symptomer

Personer som er i en psykotisk tilstand vil ofte ha en eller flere symptomer som erfaringsmessig er knyttet til denne lidelsen.

Ofte er personene *hallusinerte*. Dette er egenopplevelser av syn, lukt, smak, lyd eller berøring som ikke kan forklares med ytre stimuli. Personer som er synshallusinerte kan se gjenstander eller personer som ikke er tilstede. Ved hørselshallusinasjoner hører personen lyder eller stemmer som ikke kan forklares

av ytre stimuli. Stemmene kan ofte være imperative, dvs at de befaler eller kommanderer personen til å gjøre visse handlinger, de kan også være devaluerende, dvs at de snakker nedsettende om personen. Videre kan personen kjenne lukt eller berøring som ikke kan forklares av ytre stimuli. Berøringshallusinasjoner kan også være i kombinasjon med somatiske hallusinasjoner, for eksempel følelsen av lammelser eller kramper, at det går strøm gjennom kroppen, eller at hjertet stopper.³⁰

Videre kan psykotiske personer ha *vrangforestillinger*. Personene vil ofte ha forestillinger om seg selv eller omgivelsene som ikke kan forklares av ytre omstendigheter.³¹ Dette kan være at personen har somatiske vrangforestillinger. Dvs at personen er overbevist om at de lider av uhelbredelige sykdommer, at de er forgiftet, at de har lammelser osv. Videre kan vrangforestillingene være av paranoid karakter, eller forfølgelsesvanvidd. Da er personen overbevist om at "noen" er ute etter vedkommende og at de skal fanges, drepes, deporteres eller lignende. Pasienten kan også ha nihilistiske vrangforestillinger. Da er personen overbevist om at de er fortapt og at de vil gå til grunne. Personene kan også ha en overbevisning om at de er under influens. Dvs at de står i direkte kontakt med høyere makter. Dette kan være religiøse så vel som verdslige overmakter eller ikke-jordiske makter av typen `Marsboere`. Personen kan også ha storhetsforestillinger. Da er personen

---

³⁰ Lærebok i psykiatri s 120-121

³¹ Ideen om vrangforestillinger er i ikke ubetydelig grad kulturelt betinget. Mange vitenskapsmenn som av samtiden ble betraktet som gale og at deres ideer og observasjoner var vrangforestillinger eller kjetteri og som av ettertiden er blitt genierklært. Til eksempel Copernicus som av Vatikanet ble tvunget til å trekke sine teorier om det heliosentriske verdensbilde tilbake og fornekte sine observasjoner om månene som kretset rundt Jupiter og at de var fremkalt av en vrangforestilling. Men også i moderne historie finnes det eksempler på at definisjonen av vrangforestillinger er kulturelt betinget. I mange diktatoriske stater blir fremdeles dissenterende politiske tanker betraktet som vrangforestillinger. Det finnes også eksempler på at man tyr til psykiatrien for å forklare fenomener som er kulturelt uforklarlig eller uforsonlig. Et eksempel fra vår egen historie er at Hamsunds støtte til Nazistene og NS under andre verdenskrig var påvirket av og et resultat av varig svekkede sjelsevner.

overbevist om at han/hun *er* Gud, Jesus, Allah, USAs president, General for en hemmelig arme, eller for den saks skyld popstjernen Madonna.³²

En siste hovedgruppe av symptomer er det som kalles *affektive endringer* hos personen. Personer som er psykotiske kan få affektive endringer, dvs at de blir følelsesmessig lammet eller reagerer følelsesmessig in-adekvat. Personene mister enten evnen til å føle sinne, sorg eller glede selv ovenfor sine nærmeste, eller de kan reagere på måter som ikke er i overensstemmelse med situasjonen. I maniske tilstander vil man derimot se at personen er følelsesmessig oppstemt og tidvis euforisk og er følelsesmessig overstrømmende.

Ut over dette kan symptomer som *nedsatt kontakt og orienteringsevne*. Evnen til å kommunisere og orientere seg i forhold til omverdenen reduseres og kan til dels falle helt bort. Her er det ikke noe entydig symptom-bilde. Personen kan være klar over hvor han befinner seg, men være ute av stand til å orientere seg i forhold til tid. Motsatt kan også personen være orientert for tid, men ute av stand til å orientere seg i forhold til ellers vante omgivelser. Personer som er i en psykotisk tilstand kan også få redusert evne til å filtrere stimuli slik at alle impulser forekommer like sterke. Personen vil i slike situasjoner ikke makte å oppfatte, bearbeide eller sortere informasjon i tilstrekkelig grad slik at det oppstår tankekaos.

4.4.2 Oppsummering

Som gjennomgangen av symptom og sykdomsbildet ved psykoser ovenfor viser, er psykoser en mangfoldig gruppe av ulike typer realitetsforstyrrelser. Ofte vil tilstanden være preget av flere symptomer som sammen utgjør det samlede sykdomsbildet. Psykotiske personer kan ha hallusinasjoner og vrangforestillinger som er kompatible med hverandre og innbyrdes selvforklarende. Et eksempel er at personer som er hørselshallusinert, også har influens eller nihilistiske vrangforestillinger. Paranoide vrangforestillinger i kombinasjon med syns og/eller lukt hallusinasjoner er ofte gjensidig forsterkende. Mange får også sine paranoide

---

³² Lærebok i psykiatri 121

forestillinger ”bekreftet” i det de blir underlagt tvungen psykiatrisk behandling fordi de er uten sykdomsinnsikt.

Det psykotiske symptombildet er ofte sammensatt og komplekst og symptomene kan fungere både i kombinasjon og løsrevet fra hverandre. Men forekomst av ett av symptomene er ikke nødvendigvis tilstrekkelig for å påvise en psykose. Det er alltid det samlede kliniske bildet som avgjør om en person er psykotisk. Det viktigste diagnostiske kriteriet for en psykose er at personen har forstyrret realitetsoppfatning og innsikt.³³

5 Tilnærminger til sinnssykes skyldevne i Norsk rett.

5.1 Utforming av skyldregelen

Kjernen i spørsmålet om sinnssykes skyld kan deles inn i to ulike problemstillinger. Den første problemstillingen er om den sinnssyke har skyldevne. Det er et spørsmål om den aktuelle handlingens beveggrunner kan være påvirket av en psykisk forstyrrelse eller dis funksjon og for det andre om handlingen var en viljestyrt handling. Dette reiser vanskelige flere vanskelige vurderinger. Som jeg kommer tilbake til nedenfor er dette av flere årsaker et vanskelig bevissspørsmål.

Utformingen av en skyldregel reiser i denne sammenheng også vanskelige rettspolitisk spørsmål. Fordi bevistemaet reiser atskillig tvil, blir skyldspørsmålet ikke bare om den sinnssyke har utvist skyld, men også om hvem som skal bære tvilsrisikoen når det kan reises tvil om årsakssammenhengen mellom sykdom og handling.

I rettsteorien er det i utgangspunktet to ulike prinsipielle tilnærminger til spørsmålet om skyldevne. En relativ tilnærming, også kalt det psykologiske prinsipp og en absolutt, også kalt det medisinske eller biologiske prinsipp. Disse skal jeg gjøre

---

³³ Lærebok i psykiatri 123

rede for i kapittel 5.2 og 5.3. I lovgivningen har de ulike prinsippene fått gjennomslag i spørsmålet om skyldevne.

5.1.1 Straffeloven

I straffelovens utilregnelighetsregel er det en absolutt tilnærming, som i all hovedsak bygger på det biologiske prinsippet. Ordlyden i straffelovens § 41. ledd er: ”Den som på handlingstiden var psykotisk eller bevisstløs straffes ikke”.

Ut fra ordlyden kan vi trekke to vilkår. For det første må gjerningspersonen ha vært ”psykotisk”. (jf kap. 4.4.). For det andre må personen være psykotisk i gjerningsøyeblikket, jf ”var”. Etterfølgende psykose medfører ikke straffrihet Dette er de to kumulative vilkårene for at straffeansvaret skal bortfalle. I forslag til ny lov om straff³⁴ er ”psykose” jf strl § 44 første ledd forstått som ”Psykose i strafferettslig forstand er de tilstander som psykiatrien til enhver tid regner som psykose”³⁵ (Nærmere om begrepet ”psykose”, se ovenfor kap 4.4 jf kap 4.4.2)

5.1.2 Skadeerstatningsloven

I skadeserstatningslovens § 1-3 finner er det en relativ skyldregel der skyld bygger på en konkret vurdering. Ordlyden i skl.§ 1-3, 1. ledd: ”Den som er sinnssyk, åndssvak, bevisstløs eller befinner seg i en lignende forstyrrelse av sinnstilstanden, plikter å erstatte den skade han forvolder for så vidt det finnes rimelig under hensyn til utvist adferd, økonomisk evne og forholdene ellers”

Bestemmelsen inneholder et vilkår for erstatningsgrunnlag og de nærmere omstendigheter som er avgjørende for størrelsen av det ansvar som ilegges.

Det viktigste skillet mellom straffeloven og skadeserstatningsloven som er verdt å merke seg, er at i erstatningsretten er ikke utilregnelighet ansvarsbefriende. Den sinnssyke ikke er unntatt en erstatningsplikt jf. ordlyden ”plikter å erstatte” Er

---

³⁴ Ot.prp. nr 90 (2003-2004)

³⁵ Ot.prp. nr 90 (2003-2004) s 271 høyre spalte.

personen sinnssyk idet den skadevoldende handling foretas, faller han inn under bestemmelsen.³⁶

Etter bestemmelsen er sinnssyke underlagt den samme alminnelige (objektive) culpanorm (jf kap.2.1) som ”normale” personer. Dette kommer fram av ordene ”...for så vidt det finnes rimelig under hensyn til utvist adferd...”³⁷

Videre inneholder bestemmelsen to angivelser for forhold som kan lempe ansvaret ”økonomisk evne og forholdene ellers”.

I motsetning til forarbeidene i strafferetten er det ikke gitt noen nærmere definisjon av hvilke sykdomstilstander som faller inn under begrepet ”sinnssyk”. Det er likevel nærliggende å tro at det samsvarer med begrepet ”psykotisk” i strl § 44. Tidligere var spørsmål om sinnssykes skadeserstatningsansvar regulert i strl.iktr. § 23 og henviste der til utilregnelighetsbestemmelsen i straffeloven. De gir for det andre anvisning om en persons manglende evne til realitetsorientering som vilkår for ansvar og til sist at endringen i strl § 44 ikke var ment som noen realitetsendring.³⁸

5.2 Det medisinske prinsipp.

Som nevnt over er utgangspunktet for skyldregelen i de to bestemmelsene to ulike prinsipper for vurdering av sinnssykes skylddevne. I det følgende skal jeg gjøre rede for bakgrunnen og argumentasjonen bak de to ulike prinsipielle tilnærmingene til skyldevnespørsmålet.

Norsk strafferett bygger på det *medisinske prinsipp*. Det innebærer at den som var psykotisk i gjerningsøyeblikket skal frifinnes, uavhengig av om handlingen var sykkelig motivert.³⁹ Det medisinske prinsippet bygger på en oppfatning om at

---

³⁶ ”Nygaard (2000)” s 422.

³⁷ Ot.prp. nr 48 (1965-1966) s.30

³⁸ NOU 1990:5 s. 51 høyre spalte.

³⁹ Ot.prp. nr. 90. (2003-2004) s. 217, høyere spalte.

personer med en alvorlig sinnslidelse, er i en tilstand der hele personligheten er rammet og at det er sannsynlig at dette påvirker alle handlinger personen foretar seg.⁴⁰ Det Medisinske prinsippet, er også referert til som det biologiske prinsipp eller det totale prinsipp.⁴¹

I forbindelse utarbeidelse av straffeloven formulerte komiteen i sin tid prinsippet som:

”Den alminnelige mening blandt nutidens sinnssykelæger er imidlertid: at sjelelivet i sin helhet er angrepet (abnormt) under alle tilstande, som betegnes sinnssykdom, at enkelte lidelser vistnok ytrer seg i bestemte arter av abnorme handlinger, men at man ikke hos nogen sinnssyk kan ha den vanlige sikkerhet for normal handlemåte på noget område”.⁴²

Denne tanken har sin bakgrunn i ideen om sinnets totalitet og udelelighet som hadde sin fremvekst i første halvdel av 1800-tallet. Etter denne læren vil en sinnssykdom prege hele personens bevissthet og dermed også alle hans handlinger.⁴³

Det generelle kravet til skyld i Norsk strafferett er forsett jf strl § 40. En som på grunn av en sykelig betinget forvirringstilstand (se kap 4.3 og 4.4) ikke oppfatter de omstendigheter ved sin handling som gjør den straffbar, eller som ikke er klar over den skadefølge hans handlinger vil forvolde, har ikke handlet med det nødvendige forsett og kan ikke straffes. Dette må bli resultatet selv om loven ikke har en egen utilregnelighetsregel. Spørsmålet kommer på spissen i de tilfeller der gjerningsmannen er klar over hvilke handlinger han foretar seg og hva eller hvem de er rettet mot, men når motivasjonen er sykelig motivert⁴⁴.

---

⁴⁰ Andenæs s 278

⁴¹ NOU 1990:5 s 44

⁴² NOU 1990:5 s 44.

⁴³ Simonsen s 604

⁴⁴ NOU 1974:17 Vedlegg I av Johs. Andenæs s.161.

5.3 Det psykologiske prinsipp

På begynnelsen av 1900 tallet vokste det fram gjennom rettspraksis en ny tilnærming til sinnssykes ansvarsbetingende handlinger. Særlig i spørsmål om gyldigheten av sinnssykes privatrettslige disposisjoner ble spørsmålet relativisert. I rettspraksis ble det i slike spørsmål drøftet om i hvor stor *grad* sinnssykdommen kunne sies å ha innvirket på den omstridte disposisjonen⁴⁵. Prinsippet er formulert i Rt 1904 s. 749. der førstvoterende uttaler:

”...Domstolene staar frit ligeovenfor Afgjørelsen af, om en Person på et givet Tidspunkt, har eller ikke har saadan Evne til at drage Omsorg for sig og sit Gods, som maa være Betingelsen for retslig Handedygtighed” Det psykologiske prinsippet bygger på en tanke om at alvorlige sinnslidelser ikke med nødvendighet påvirker enhver handling den sinnssyke foretar seg, men at enkelte handlinger kan være motivert av sykdommen..”

I Rt 1995 s 1540 (s1544) er dette formulert slik av førstvoterende (flertallet):

”En rettslig disposisjon avgitt av en person som har en alvorlig sinnslidelse, *kan* erklæres ugyldig om disposisjonen er påvirket av sykdommen” [min utheving].

I motsetning til hva som er tilfellet ved det medisinske prinsippet, er sinnssykdommen mer en indikasjon på at personen mangler de nødvendige egenskaper for å forstå betydningen av sine handlinger, enn at personen faktisk ikke mente å handle slik han gjorde på grunn av sykdommen.

5.4 Rettslige begrunnelser for ulik prinsipiell tilnærming til skyldvurderingen

I utgangspunktet bygget den strafferettslige og den erstatningsrettslige skyldvurderingen for personer som var utilregnelige på handlingsøyeblikket på det

---

⁴⁵ Simonsen s. 605

samme prinsippet. Etter tidligere bestemmelser var skadeserstatningsansvar for sinnssyke regulert av Straffelovens ikrafttredelseslov § 23 1.ledd (opphøvet ved lov nr 26/1969) der ordlyden var:

”Er skade forvoldt af nogen der paa Grund af nogen i Straffelovens § 44 nævnt Omstændighed ikke ved Handlingens Foretagelse var tilregnelig, er han ikke ansvarlig for skaden...”

Skyldvurderingen bygget med andre ord på det medisinske prinsippet.

Hadde skadevolder ”midler” måtte han likevel betale erstatning hvis retten fant det ”billig” jf bestemmelsens 2. ledd. Bestemmelsen var i stor grad bygget på samme den samme prinsipielle tilnærmingen til sinnssykes skyldevne som strl. § 44 (se kap. 5.2).

Resultatet av denne ordningen var at skadelidte måtte bære tapet i de tilfellene der skadevolder var utilregnelig, uavhengig av om det var sannsynlig eller ikke at det fantes en årsakssammenheng mellom sykdommen og handlingen. Dette reiste følgende problem i forhold til skyldspørsmålet: En person som lider av en paranoid schizofren psykose kan etter disse reglene foreta et simpelt tyveri, som tilsynelatende ikke har noen sammenheng med hans sykdom å gjøre, og gå fri både for straffeansvaret og erstatningsansvaret.

Problemstillingen som da reiser seg er om personer med en alvorlig sinnslidelse av hensyn til skadelidte burde ilegges et erstatningsrettslig ansvar i de tilfeller der handlingen utvilsomt var foretatt uten at det lå en sykkelig motivasjon til grunn. Det ville virke urimelig i forhold til skadelidte at skyldvurderingen i erstatningsretten skulle være de samme som i strafferetten i de tilfeller der skadelidte var utilregnelig i gjerningsøyeblikket, og særlig for de tilfeller der skaden var et utslag av uaktksomhet og ikke forsett. Hvis beveggrunnen eller bevissthetsgraden (se kap 3) ikke er influert eller påvirket av sinnssykdommen, så vil personen etter en normal målestokk oppfylle kravene til skyldevne og burde derfor kunne stilles til ansvar for sine handlinger på lik linje med andre. Dessuten er det ikke nødvendigvis alltid til den sinnssykes fordel at han i ethvert henseende ikke kan regnes som ansvarlig for

sine handlinger. Å betrakte enhver handling foretatt av en person med en alvorlig sinnslidelse for overveiende sannsynlig å være sykdomsmotivert, er kanskje mer tyngende enn befriende for dem.⁴⁶ For det andre vil en slik tilnærming bidra til en allmenn oppfatning av at sinnssyk er noe man er og ikke at sinnssykdom er noe man har. Dette kan ikke sies å være til fordel for en allerede stigmatisert gruppe. Det er utvilsomt at personer med alvorlige sinnslidelser kan fungere i et samfunn på tross av sin sykdom.

Da komiteen som utarbeidet forslag til ny skadeerstatningslov tok stilling til dette temaet uttalte den at:

”Det som etter komiteens oppfatning prinsipielt bør være avgjørende for om det bør gjelde særlige regler for den sinnssykes erstatningsansvar, er om sinnssykdommen i det konkrete tilfelle har innvirket på den skadegjørende handling. Har sinnssykdommen ikke hatt noen som helst innvirkning, er det liten grunn til å sette den sinnssyke i en særstilling i forhold til andre skadevoldere”

Denne uttalelsen er helt i samsvar med de betraktninger som følger av det psykologiske prinsippets tilnærming til sinnssykes skyld. Komiteens utgangspunkt var at sinnssykes ansvar kunne relativiseres. Med dette menes at graden av skyld er avhengig av sinnssykdommens påvirkning på handlingen. Dess sterkere sinnssykdommen har virket inn på handlingen, jo mer vil dette trekke i retning av å lempe ansvaret.⁴⁷ Dette kom også til uttrykk i det opprinnelige lovforslaget som hadde følgende vilkår for erstatningsansvar:

”Den som under innflytelse av sinnssykdom (...) volder skade, er erstatningsansvarlig for så vidt det finnes rimelig under hensyn til sinnstilstandens innvirkning på den skadevoldingen, utvist skyld (...) og forholdene forøvrig”⁴⁸

---

⁴⁶ Andenæs s 278.

⁴⁷ Ot.prp. nr 48 (1965-1966) s.22.

⁴⁸ Ot.prp. nr 48 (1965-1966) s.22.

Forslaget reiste flere bevismessig problemstillinger. For det første må det klargjøres om gjerningspersonen var i en tilstand som kan defineres som en alvorlig sinnslidelse på tidspunktet for den aktuelle handlingen, for det andre om handlingen var motivert av sykdommen eller hadde andre beveggrunner og i så fall i hvilken grad sykdommen kunne ha påvirket handlingen.

Det første bevistema er i noen grad mulig å klargjøre gjennom vitneobservasjoner og sakkyndig vurderinger. Det andre bevistemaet reiser en problemstilling som er bevismessig vanskelig fordi den indiserer at det må foreligge en klar årsakssammenheng mellom sykdommen og den forvoldte skaden. Og i så fall, hvor klar må den være? Ta eksempelet med den paranoide tyv. Det er ikke sikkert at det er hans paranoide vrangforestillinger som er beveggrunnen for tyveriet, men at han som en del av sykdomsbildet har nedsatte sosiale funksjoner og kognitive evner (se kap. 4.4.1) og dermed ikke forstår det rettstridige i handlingen. Er da handlingen motivert av sykdommen? Og hvem er i så fall de rette til eventuelt å avgrense hvilke symptomer og impulser som skal virke ansvarsbefriende?

Det neste bevistemaet som reiser en vanskelig problemstilling er i hvilken grad en sykkelig motivert beveggrunn skal virke ansvarsbefriende. Hvis man ser for seg en gradering av ansvaret i forhold til sykdommens innvirkning på handlingen, kan det bli vanskelig å etablere en konsekvent og rimelig praktisering av ansvarsreglene for sinnssyke.

Kritikken førte til at departementet tok ut kravet om årsakssammenheng mellom sykdom og handling for at innsyke ikke kunne ilegges ansvar. Man innførte en vanlig culpanorm for skadevoldende handlinger begått av personer som lider av en alvorlig sinnslidelse. Spørsmålet er om de med dette i realiteten også gikk bort fra det psykologiske prinsippet som tilnærming til sinnssykes skyldevne.

5.5 Legislative begrunnelser for de ulike skyldreglene

Skyldreglene i de to bestemmelsene slik de er i dag bygger på ulike rettslige hensyn. Jeg vil i det følgende først gå igjennom de legislative begrunnelsene for den strafferettslige utilregnelighetsregel og deretter begrunnelsen for sinnssykes ansvarsgrunnlag i erstatningsretten.

5.5.1 Strafferetten.

Straffen som institusjon står i en særstilling i vår rettstradisjon i forhold til andre rettsvirkninger, idet det er et tilført onde som har til hensikt å oppleves som et onde.⁴⁹ Den representerer den samfunnsmessige missbilligelse og den avlegges ut i fra flere ulike motiver. Straffens hensikt og innhold er en stadig pågående debatt og det er en rekke ulike meninger som verserer⁵⁰. Disse vil jeg ikke gå nærmere inn på her, men et av straffens grunnleggende funksjoner er å sette alvor bak straffetrusselen og gjennom det å hindre framtidige uønskede handlinger.

Skyld

At straffen er et bevisst tilført onde gjør også at det settes moralske grenser for bruken av straff. Det som gjør straff moralsk berettiget er at gjerningsmannen har hatt muligheten til å foreta et valg mellom å begå den straffbare gjerningen eller å la det være. Av den grunn har man et vilkår om subjektiv skyld for å ilegge et straffeansvar. I skylden ligger det både en juridisk, men også en moralsk bebreidelse. Bebreidelsen ligger i at gjerningsmannen av fri vilje valgte feil. Men for at bebreidelsen skal framstå som berettiget, må det være en forutsetning om at gjerningsmannen hadde evner og innsikt til å foreta et rasjonelt valg. Det vil si at han på gjerningstidspunktet hadde innsikt og selvkontroll nok til vurdere utfallet av sine handlinger.⁵¹ Som en konsekvens av en slik tilnærming til begrepet skyld, vil det virke både urettferdig og inhumant å straffe personer som har foretatt handlinger som ikke var et resultat av deres frie vilje og rasjonelle handlinger, men som var et utslag av sykelige innpulser de ikke har herredømme over.

I noen tilfeller vil det kanskje være en smakssak om en psykotisk gjerningsmann blir frifunnet etter reglene om utilregnelighet eller om kravet til personlig skyld. Den som på grunn av sin forvirringstilsand eller psykose ikke oppfatter de omstendigheter som gjør handlingen til en forbrytelse, eller som ikke er i stand til å

---

⁴⁹ NOU 1974:17 Vedlegg I av Johs. Andenæs s.162

⁵⁰ Se bl.a. "Straffen som problem" Johs Andenæs.... Og Ot.prp. nr 90 (2003-2004) s 77 flg.

⁵¹ NOU 1974:17 Vedlegg I av Johs. Andenæs s 162

bedømme de skadefølger hans handlinger får, vil måtte frifinnes på grunnlag av manglende forsett uavhengig av regler om utilregnelighet. Reglene om straffrihet for psykisk abnormitet får først selvstendig betydning i de tilfeller der gjerningsmannen har oppfattet den faktiske situasjonen, men der motivasjonsprosessen bak handlingen har vært forstyrret på en sykkelig måte.⁵² Det motsatte fall vil i realiteten være å straffe et menneske for hans sinnssykdom. Dette er noe man i den vestlige rettstradisjon i stor grad har tatt avstand fra og er i stor grad ikke i overensstemmelse med rettsfølelsen i samfunnet.⁵³ I den amerikanske Durham-dommen fra 1954 blir synspunktet oppsummert på følgende måte: ”Den rettslige og moralske tradisjon i vår vestlige verden krever at de som begår lovstridige handlinger av egen fri vilje og med forbrytersk forsett...skal være strafferettslig ansvarlige for sine handlinger. Våre tradisjoner krever også at når slike handlinger utspringer av og er et produkt av en psykisk sykdom eller defekt,...da er det ikke plass for moralske bebreidelser, og derfor ikke strafferettslig ansvarlighet”.⁵⁴

Et problem med dette skyldsynspunktet er at det må det foreligge en årsakssammenheng mellom den sinnssykelige innpuls og gjerningen på gjerningstidspunktet. Hvis ikke det kan etableres en slik årsakssammenheng, vil handlingen være gjenstand for en berettiget bebreidelse og personen vil ha et ansvar på samme måte som om han var frisk. Dette igjen reiser flere vanskelige bevissspørsmål i forhold til det å etablere en sannsynlig årsakssammenheng mellom personens psykiske abnormitet og den straffbare handling. Og det er dette som er selve kjernen og begrunnelsen for det medisinske prinsippet. Johs Andenæs formulerer det slik i sitt vedlegg til utredningen om strafferettslig utilregnelighet; ”Lar man sykdommen i seg selv være avgjørende, betyr dette en slags retts teknisk forskyvning, som kan begrunnes med at sjelslivets integrerte karakter er det

---

⁵² NOU 1974:17. Vedlegg I av Johs. Andenæs s 161.

⁵³ NOU 1974:17 Vedlegg I av Johs. Andenæs s.162

⁵⁴ Som gjengitt i NOU 1974:17 s162

vanskelig å utelukke en slik sammenheng, og den tvil som alltid vil være tilstede, bør komme tiltalte til gode”.⁵⁵

Dette kan sees på som en videreføring eller forlengelse av ”in dubio pro reo” regelen, eller uskyldspresumsjonen slik den er formulert bl.a. i. EMK art 6 2. ledd, der det heter at ”Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law” Det som her i så fall måtte bevises er at motivasjonsprosessen bak handlingen *ikke* var påvirket av en psykisk abnormtilstand eller at gjerningspersonens oppfattelse av de faktiske forhold *ikke* var forstyrret av en psykose.

Uskyldspresumsjonen er et utslag av prinsippet om en rettferdig rettergang jf bestemmelsens 1. ledd og det kan i noen saker bli en flytende overgang mellom de to reglene.⁵⁶ Spørsmålet det kan være aktuelt å stille i en slik forbindelse er hvilke resultat en tolkning av denne regelen ville fått dersom det ikke hadde foreligget særskilte utilregnelighetsregler.

Prevensjon

Et av målene for å belegge visse handlinger med en straffesanksjon, er at denne trusselen i seg selv skal virke avskrekke på befolkningen og få dem fra å gjøre gitte handlinger. Dette omtales ofte som det allmennpreventive hensyn. Den allmennpreventive virkningen inntreer når befolkningen under trussel om straffe avstår eller slutter å gjøre den forbudte handling.⁵⁷ Den individualpreventive effekt er oppnådd når straffen hindrer den enkelte lovbrøyer i å gjenta den straffbare handling.⁵⁸

For at disse mekanismene skal fungere, er man for det første avhengig av at gjerningsmannen har evne til å reagere normalt på motiver, og for det andre at handlingen var et resultat av et bevisst valg. For å ta det første først. Det har liten

---

⁵⁵NOU 1974:17 Vedlegg I av Johs. Andenæs s 162

⁵⁶ Møese s. 367

⁵⁷ Andenæs s 76.

⁵⁸ Andenæs s. 85

virksomhet å true med straff når gjerningspersonen ikke har forutsetninger til å reagere normalt på en straffetrussel. En person som ikke handler etter normale motiver men av motiver som er sykkelig motivert, vil trolig heller ikke la en eventuell straffetrussel være avgjørende for sine handlinger.

I forhold til det individualpreventive blir spørsmålet om straff er den adekvate reaksjon for å hindre personen i å gjenta den straffbare handling når personen var psykotisk i gjerningsøyeblikket. Her vil det igjen bli et spørsmål om hva man straffer gjerningsmannen for; hans handling eller hans sykdom. Er handlingen sykkelig motivert, vil en straff ha liten effekt som individ prevensjon, ettersom dette betinger at personen gjør sine valg på bakgrunn av rasjonelle overveielser. Hvis handlingen var sykkelig motivert vil den mest effektive måten å forhindre at vedkommende gjør en ny straffbar handling å behandle sykdommen.

5.5.2 Erstatningsretten.

Et erstatningsansvar er ikke en påført straff, det er et ansvar. Noe av kjernen i erstatningsretten og som er utgangspunktet for de rettslige vurderingene ved drøftelsen av ansvarsgrunnlag og i forlengelse av det skyldspørsmålet, er hvem som er nærmest til å bære det tapet en skade har tilført.

Rimelighet

Begrunnelsen for å eventuelt frita sinnssyke fra et erstatningsansvar etter culpa normen, er at det av ulike årsaker ikke anses for rett eller rimelig å pålegge sinnssyke et skyldansvar.⁵⁹ Ut i fra et medisinsk prinsipp kan ikke sinnssyke betraktes som ansvarlige for sine handlinger (jf kap.5.2). Her spørres det ikke om sykdommen har vært motiverende eller innvirket på handlingen, det forutsettes. Innvendinger mot dette prinsippet er at det ved enkelte handlinger fremstår som svært lite sannsynlig at sinnssykdommen har virket inn på handlingen. Men i strafferetten er allerede muligheten for at handlingen kan være sykdomsmotivert nok til at det anses som urimelig eller urettferdig å straffe han for det (se kap 0).

---

⁵⁹ Ot.prp. 48 (1965-1966) s 25

Prevensjon

Skulle en sinnssyk ilegges et erstatningskrav for en skadevoldende handling, pålegges han en byrde som en reaksjon mot den adferd han har utvist. Denne prevensjonstanken har så vidt både strafferetten og erstatningsretten til felles. Men begrunnelsen for å ilegge ansvar i erstatningsretten er et annet enn i strafferetten. Erstatning ilegges ikke som en *straff* for den ansvarlige. Det er av hensyn til at skadelidte kan få gjenopprettet sitt tap som følge av skaden. Som det heter i flertallets begrunnelse: Prinsipielt helt å fritta den sinnssyke for erstatningsansvar, altså opprettholde den gjeldende regel slik mindretallet vil gå inn for, finner flertallet ikke riktig. Som det er pekt på i proposisjonen (s.26), kan en person som medisinsk er å anse som sinnssyk, komme til å volde ordinære dagligdagse skader helt på tilsvarende måte som en normal, og det kan da være rimelig at han erstatter skaden...⁶⁰

Reparasjon

Dette hensynet må veies opp i mot hensynet til skadelidtes rett til å få gjenopprettet skaden (reparasjonshensynet). Dette er en grunnleggende tanke i erstatningsretten. Den som har forårsaket en skade må bøte den. Den er enkel og den står sterkt i den allmenne rettsbevisstheten. Det kan sees i sammenheng med at den harmoniserer med en samfunnsmessig rettferdighetstanke. Det er rett og rimelig at den som har forårsaket en skade, skal gjøre opp for seg. Motsatt ville skadelidte, som kanskje er helt uforskyldt i skaden han blir påført, måtte bære hele tapet. Kravet om kompensasjon er et rimelig krav som ikke med nødvendighet bunner i bebreidelse mot skadevolder. Kravet står støtt for seg selv og er uavhengig av motiver som hevn eller gjengjeldelse⁶¹

Hensyn til skadelidte

I hensyn til skadelidte ligger en klar forskjell mellom strafferetten og erstatningsretten. I strafferetten er det samfunnets misbilligelse over en uønsket adferd og reaksjonen i form av straff som er det sentrale. Dersom en person ikke

---

⁶⁰ Inst. O VII (1967-68) s 18

⁶¹ "Nygaard (2000)" s. 19

kan straffedømmes, er det ingen direkte interesse som blir skadelidende.⁶² En fritakelse fra et erstatningsansvar vil derimot medføre at skadelidte miste den rett til et erstatningskrav han eller ville hatt. Dette gjør at det prinsipielt er vanskelig å begrunne at sinnssyke skal stå i en særstilling erstatningsrettslig i de tilfeller der det er lite trolig at sinnssykdommen har hatt innvirkning på den skadevoldende handling. At det i enkelte tilfeller kan være vanskelig å avgjøre med sikkerhet om sykdommen har hatt innvirkning på handlingen er tvilsomt noen avgjørende innvending mot å holde den sinnssyke erstatningsansvarlig.⁶³

Konklusjonen er at den omstendighet at sinnssykdommen kan ha hatt innflytelse på skadeforvoldelsen, ikke er tilstrekkelig for prinsipielt å utelukke sinnssyke fra ethvert erstatningsrettslig ansvar.⁶⁴ Regelen i § 1-3 er derfor utformet slik at når skadevolderen er sinnssyk under utførelse av den skadevoldende handling, er han ansvarlig så vidt dette under de nærmere angitte omstendigheter finnes rimelig.⁶⁵

6 Vurderinger

I dette kapitlet skal jeg drøfte noen sentrale punkter i det jeg har gjort rede for ovenfor. Jeg vil også drøfte rettsutviklingen omkring spørsmålet om sinnssykes skyldevne.

6.1 Kritikk av det psykologiske prinsippet.

Det psykologiske prinsippet er i noen grad fraveket i formuleringen av ansvarsgrunnlaget for skade utført av sinnssyke personer. Men prinsippet var utgangspunktet for ansvarsgrunnlaget og etter min mening også viktig for forståelse av lovteksten. Det er også den prinsipielle tilnærmingen i forhold til rettslig handleevne ellers i privatrette.

---

⁶² Ot prp. (1965-1966) s. 25

⁶³ Ot. Prp. nr 48 (1965-1966) s 26

⁶⁴ Ot.prp.nr 48 (1965-1966) s. 26

⁶⁵ Ot.prp. nr 48 (1965-1966) s. 24.

6.1.1 Faglig legitimitet

Viktig for denne utviklingen har vært at psykiatrien i tråd med utviklingen av faget har fått et mer nyansert syn på alvorlige sinnslidelser, men det avgjørende for den juridiske tilnærmingen har vært retts tekniske hensyn, uten at prinsippet har noen bred støtte i det psykiatriske fagmiljøet. Dette kom særlig til uttrykk under utarbeidelsen av en ny skyldregel for sinnssyke⁶⁶

6.1.2 Bevistemaet

Det psykologiske prinsippets tilnærming til sinnssykes skylddevne reiser enkelte bevismessige problemer. Det mest framtrædende problemet, som også var et tema under utarbeidelsen av skadeserstatningsloven, er de bevismessige problemene som oppstår når det skal påvises en korrelasjon mellom sykdommen og handlingen. Vilkaeret for at det ikke skal ilegges et ansvar etter dette prinsippet er at handlingen er motivert av sykdommen. Bevistemaet er om det forligger en årsakssammenheng mellom sykdom og handling.

Det som skal bevises i denne sammenheng er dermed ikke om vedkommende handlet, men hvorfor. Det er en svært vanskelig oppgave for en utenforstående å i etterkant kunne si noe om og i noen grad føre bevis for hva gjerningspersonen tenkte eller hva som påvirket tankene hans på det aktuelle tidspunktet. Ofte kan ikke gjerningspersonen hvis han har vært i en psykose, selv erindre selve hendelsen eller foranledningen (jf kap 4.4.1). Problemet må løses gjennom å finne en objektiv metode for å påvise en faktisk korrelasjon mellom sykdom og handling.

En mulig løsning som er blitt fremmet, er å avgjøre en om en mulig påvirkning har vært sannsynlig ut fra sykdommens art.. En innvending mot en slik tilnæringsmetode er at det gjør det som i utgangspunktet bare er et indisium, nemlig sinnslidelsen, til det avgjørende kriterium. Et annet problem med en slik løsning er at det fører til en retts teknisk forskyvning av skyldspørsmålet. Det avgjørende for om personen har skyld er ikke lenger motivet og beveggrunnen for

---

⁶⁶ Se høringsuttalelsene i Ot.prp. nr 48 (1965-1966) s 22-24.

handlingen, men diagnosen. Dette reiser igjen et problem i forhold til å få til en enhetlig anvendelse av medisinsk terminologi og diagnostiseringsmetode.⁶⁷

En annen mulighet er å se på den enkelte sinnslidelses betydning for personens evne og mulighet til innsikt og selvkontroll i den aktuelle situasjonen.⁶⁸ En slik tilnærming forutsetter at gjerningspersonen på det gitte tidspunkt ikke var i stand til å innse det urettmessige ved handlingen eller å handle i overensstemmelse med en slik innsikt. Denne tilnærmingen reiser to problemstillinger. For det første, hvordan skal man trekke et skille mellom hvem som kunne og hvem som ikke kunne handlet annerledes på det aktuelle tidspunktet. For det andre forutsetter den at personer med en alvorlig sinnslidelse kan mangle denne evnen, men sier ikke noe om når den er fraværende. Dette kan løses ved at man på generelt grunnlag angir at personer med en viss type alvorlig sinnslidelse mangler mest trolig mangler denne evnen, men da blir igjen personens diagnose og ikke hans motivasjon for handlingen det avgjørende kriterium.

En annen mulig tilnærming er å se på handlingens art. Hvis man ut i fra å vurdere handlingen i seg selv ønsker å si noe om motivasjonen for den, reiser dette følgende innvendinger. Hvis man for eksempel tar som utgangspunkt at om handlingen framstår som irrasjonelle eller ulogiske, må dette forklares med at de var sykelige eller sykkelig motiverte. Dette forutsetter to ting. For det første at normale personer ikke ville foretatt de samme handlingene. Dermed må vi kunne utelukke at normale personer kan foreta ulogiske eller irrasjonelle handlinger. Det faller på sin egen urimelighet. For det andre forutsetter det at alle handlinger som er sykkelig motiverte, framstår som irrasjonelle eller ulogiske. Det er tvilsomt om psykiatere vil stille seg bak en slik betraktning av psykotiske persons adferd. For det tredje åpner det for en vanskelig vurdering av når en handling er ulogisk eller irrasjonell. At en handling framstår som ulogisk eller irrasjonell vil alltid være et indisium for at den kan være sykkelig motivert, men ikke nok til at det er forsvarlig å gjøre det til et kriterium.

---

⁶⁷ NOU 1974:17 s.163

⁶⁸ NOU 1974:17 s.163

6.2 Kritikk av det medisinske/biologiske prinsipp.

De problemene som oppstår omkring bevisstemaet med det psykologiske prinsippet, utelukkes ved bruk av det medisinske prinsipp. Det medisinske prinsippet har som forutsetning at en sinnslidelse påvirker hele tankesettet og handlingsmønsteret i større eller mindre grad slik at enhver handling er i ulik grad påvirket av sykdommen. Doktrinen har sin sammenheng med læren om sinnets udelelighet, som ble utviklet i første halvdel av 1800 tallet.⁶⁹

6.2.1 Faglig forankring

Selv om dette nok er tilfellet for enkelte personer med alvorlige sinnslidelser, er det delte oppfatninger i det psykiatriske miljøet i dag om denne tilnærmingen eller karakteristikken av sinnslidelser kan oppfattes som en universell beskrivelse av personer med alvorlige sinnslidelser. Det er utvilsomt at personer med alvorlige sinnslidelser kan foreta objektivt sett rasjonelle handlinger. Om disse utføres på tross av en mental forstyrrelse eller om de mentale forstyrrelser ikke har noen innvirkning på et visst sett av funksjoner er vanskelig å gi svar på å kan variere fra person til person og fra situasjon til situasjon. En vanlig definisjon av en sinnslidelse er at ”En psykisk lidelse *kan* påvirke alle aspekter ved et individs psykiske liv, inkludert tenkning følelser stemninger og impuls kontroll”[min utheving].⁷⁰

6.2.2 Individuell skyldvurdering

Det medisinske prinsipp tar ikke høyde for variasjonsbredden mellom de enkelte persons funksjonsevne og bevissthetsgrad, og tar derfor heller ikke hensyn til den varierende grad av skyld evne som forekommer hos personer med alvorlige sinnslidelser.

Og det er dette som er selve ankepunktet mot det medisinske prinsippet. At skyldvurderingen er avhengig av en diagnose gjør at gjerningspersonen ikke

---

⁶⁹ Simonsen s 605

⁷⁰ Lærebok i psykiatri s 13.

ansvarliggjøres for sine handlinger. Ved at man gjennom en diagnose avskjærer en person fra ansvar gjør også at personen avskjæres fra viktige rettigheter. Hvis en person på grunn av sin diagnose skal anses som utilregnelig på et generelt grunnlag, vil han være avskåret fra å inngå i utgangspunktet både nødvendige og rimelige privatrettslige avtaler. Det vil gjøre det svært vanskelig å integrere slike personer i samfunnet og hindre personer som kanskje i utgangspunktet er resurssterke nok til å klare seg selv å gjøre nettopp dette.

6.2.3 Andre hensyn

Et siste moment er at det for den enkelte person med en sinnslidelse kan være en hardere belastning å bli betraktet som utilregnelig, enn å gjøre opp for seg på lik linje med resten av samfunnet. Det å kunne stå for sine handlinger og bli behandlet som en likeverdig av samfunnet er en større gevinst for en ellers marginalisert gruppe, enn å ikke måtte stå til ansvar for de ugjerninger de eventuelt måtte gjøre.

6.3 Rettssystematiske innsigelser mot skl. § 1-3.

Begrunnelsen for skadeserstatningslovens § 1-3 er at sinnssyke på lik linje med "normale" skulle erstatte ordinære dagligdagse skader.⁷¹ Utgangspunktet for endringen var at sinnssyke som forvoldte skader, men hvor skaden ikke alltid kunne sees i sammenheng med sykdommen, ikke kunne stilles til ansvar for dette etter tidligere strl.krtl. § 23. Etter denne bestemmelsen fulgte skadeserstatningsreglene det samme mønster for vurdering av skyldene som strafferetten.

Rent rettssystematisk er dette en god løsning, hvis man ser spørsmålet ut fra et vilkår om skyldene for ilegging av ansvar. Har man ikke skyldene i ett henseend, så har man det heller ikke i et annet, så lenge det er samme handling som er grunnlag for rettskravene.

Men alvorlige sinnslidelse er ikke bestandig av en slik karakter at vi alltid kan utelukke med sikkerhet at personen besitter de nødvendige forutsetninger for skyldene. Skyldene og psykosener blir dermed ikke et diagnosespørsmål, men et

---

⁷¹ Inst O VII (1967-68) s. 19

bevissspørsmål. Og ettersom beviskravene er ulike for skyldvurderingen i strafferetten og erstatningsretten, så vil det være uheldig rent rettssystematisk å legge bevisproblematikken som begrunner utilregnelighetsregelen i strafferetten til grunn for skyldvurderingen i erstatningsretten.

Utfordringen rent rettssystematisk er i dette tilfellet er å gi samme differensiering i skyldkravet mellom erstatningsretten og strafferetten for personer som lider av sinnslidelser, som for de som ikke lider av det.

6.3.1 Ansvarsgrunnlaget i skl. § 1-3.

Ved utformingen av bestemmelsen var det sentrale spørsmålet om hvordan ansvarsgrunnlaget skulle formuleres. Kjernen i problemstillingen den gangen var om og i hvilken grad alvorlig sinnslidelser, eller andre former for bevissthetstap og bevissthetsforstyrrelser, mulige influens på handlingen skulle ha betydning for ansvarsbedømmelse.⁷² Som det ble påpekt særlig fra rettspsykiatrisk hold, ville et ansvarsgrunnlag som bygget på et prinsipp om at det avgjørende for ansvaret var sykdommens grad av påvirkning på handlingen, skape en nærmest umulig bevisstusjon (se kap 6.1). Som resultat ble lovteksten formulert slik at sykdommens mulige influens på handlingen ikke skulle legges til grunn for skyldvurderingen. Samtidig ble det heller ikke formulert et skyldkrav i lovteksten, da det ikke skulle ligge en personlig bebreidelse i erstatningsansvaret.

Spørsmålet etter § 1-3 er om handlingen rent objektivt overskrider en aktsomhetsnorm, at det er årsakssammenheng mellom handling og skade og at skaden overskrider den daglige tålegrense. Dette skiller vurderingen med den vanlige culpa-vurderingen på et vesentlig punkt, idet selve kjernen i culpa-normen er at gjerningspersonen er å bebreide at han ikke handlet på en måte som kunne unngått en skade.

Med dette som bakgrunn, kan det virke noe uklart hvordan skyldspørsmålet i denne bestemmelsen skal forstås. I culpavurderingen etter § 1-3, sier forarbeidene at

---

⁷² Se bl.a. Ot.prp. nr. 48 (1965-66) s. 22-26

vurderingen om den aktuelle handlingen var preget av ”fornuft” eller ”sykdom” ikke er det sentrale moment. I merknader til § 1-3 sier komiteen at:

”Som nevnt i merknadene foran s. 26 bør det neppe i alle tilfelle være et vilkår for erstatningsansvar at det er grunnlag for å rette personlige bebreidelser mot den sinnssyke for den atferd han har utvist”.⁷³

Det sentrale punkt i vurderingen er begrepet ”hensyn til utvist adferd”. Dette gir etter en naturlig språklig forståelse anvisning på at det skal foretas en individuell vurdering av den enkeltes handling. Dette kommer også fram av forarbeidene. Samtidig gir både lovtekst og forarbeider en entydig anvisning på at sinnslidelser ikke er et ansvarsbefriende moment. Ved bedømmelsen av den utviste atferd, er den eventuelle virkningen en alvorlig sinnslidelse har på skadevolders dømmekraft ikke et tema i forhold til å etablere et ansvarsgrunnlag. At gjerningspersonen i det aktuelle tidsrommet hadde en alvorlig sinnslidelse, medfører at man i en adferdsbedømming ikke med like stor grad av sannsynlighet kan legge til grunn at personen er i besittelse av en rasjonell dømmekraft og handler etter rasjonelle beveggrunner. Det vil samtidig være urimelig å kreve at en person med en alvorlig sinnslidelse at til enhver tid skal evne å handle etter en vanlig aktsomhetsnorm på lik linje med åndsfriske.

Bestemmelsen legger opp til at det også skal gjøres en vurdering av ”forholdene ellers”. Det har blitt hevdet fra enkelte hold at dette hjemler et fritak for ansvar hvis det er *åpenbart* at sykdommen er den vesentlige og trolig eneste motivasjon for handlingen.⁷⁴ HR har ikke forstått bestemmelsen på denne måten.

Dette medfører at personer som er under innflytelse av en alvorlig sinnslidelse i det de begår en skadevoldene handling ikke kan framføre argumenter om brist i personlige forutsetninger, som for åndsfriske kan være et ansvarsbefriende moment.

Det kan derfor være rimelig å hevde at skl. §1-3 hjemler et personlig skyldansvar som er uavhengig av skyld.

---

⁷³ Ot.prp nr 48 (1965-66) s. 30

⁷⁴ Lødrup s. 423

På den annen side gir bestemmelsen skadelidte anledning til å få erstattet et tap, uavhengig av om skadevolder har opptrådt culpøst på grunn av tvil om tilstrekkelig skylddevne. Det er tidligere påpekt at det kan oppstå atskillig tvil i spørsmålet rundt motivasjon og bevissthet om handlingen hos en person som lider av en alvorlig sinnslidelse. Det vil være urimelig at det er skadelidt som må bære denne tvilsrisikoen. Spørsmålet er om det er mer rimelig at en som er i sinnssykdommens vold skal stå til ansvar for de skadene han da gjør

6.4 Særlig om oppreisningsansvaret

I det norske rettsystemet har vi i dag to parallelle prinsipper i tilnærmingen til sinnssykes skylddevne. Valget av prinsipper har vært sterkt motivert ut fra hvilke hensyn de ulike rettsområder til enhver tid skal ivareta. Og så lenge det er ulike hensyn som skal ivaretas, så kan bruken av to parallelle systemer for tilnærming og vurdering av sinnssykes skylddevne kunne forsvares.

Det problematiske oppstår når skillet mellom rettsystemene og hvilke hensyn som skal ivaretas blir uklare.

Oppreisningsansvaret i erstatningsretten ligger i en vanskelig mellomstilling mellom strafferetten og erstatningsretten. Oppreisningsansvaret er skadeserstatning for ikke-økonomisk tap, for tort og svie. Det er et erstatningsansvar som strekker seg lenger enn det primære hensynet for skadeserstatning, nemlig å stille skadelidte som om skaden ikke var skjedd. Det kan derfor argumenteres for at oppreisningsansvaret har karakter av å være en privatbot, og derfor også har nær slektskap til straff. Den har derfor et sterkt innslag av preventiv motivasjon⁷⁵.

At oppreisningsansvaret skal være et særlig erstatningsansvar kommer også fram gjennom lovens oppbygning. Det er gitt særskilt hjemmel for dette ansvaret, det gis bare ved personskade og personkrenkelser jf skl. § 3-5 1. ledd, bokstav a-b og det gis kun der skadevolder har opptrådt forsettelig eller grovt aktløst jf skl. § 3-5 1. ledd.

---

⁷⁵ Nygaard s. 163.

Videre er Oppreisningsansvaret et personlig ansvar jf RT 1937 s 263 der førstvoterende fastslår at: ”De nevnte lovbestemmelser antas å måtte forståes således at oppreisning under de foreliggende omstendigheter ikke kan pålegges jernbanen, men alene de tjenestemenn som personlig er skyldig i den utviste uaktsomhet”

Momentene som er nevnt over trekker i retning av at oppreisningsansvaret har karakter av å være en straff.

Om dette har HR uttalt i dom publisert i Rt. 1999 s 1363 (s. 1378-79):

”Den ankende part har påpekt at et krav om oppreisning har et visst slektskap med straff, og er sterkt preventivt motivert, og er av den ankende part gjort gjeldende at slike krav må komme i en særstilling. Til dette er å bemerke at det etter skadeserstatningslovens § 3-5 er et vilkår for å få tilkjent oppreisning at handlingen er forvoldt forsettelig eller grovt uaktsomt, men det stilles ikke krav til at vedkommende er blitt straffedømt, eller at det foreligger strafferettslig skyld. At krav på oppreisning er sterkt preventivt motivert er riktig, men også krav på erstatning for økonomisk tap blir til dels begrunnet med preventive hensyn, se Nygård: Skade og ansvar 4. utgåve (1992) s. 22, jf s. 33. Selv om krav på oppreisning har et preventivt formål, skal oppreisning først og fremst kompensere for den krenkelse som er blitt påført. Etter dette kan jeg ikke se at det i forhold til uskyldspresumsjonen kan være grunn til å likestille oppreisning med straff”

Det dommen slår fast er at oppreisningsansvaret ikke er å betrakte som straff i strafferettslig forstand og at uskyldspresumsjonen i EMK ikke er til hinder for å ilegge et oppreisningsansvar for en handling man strafferettslig er frikjent for.

Årsaken til denne tilsynelatende inkonsekvensen er at det i strafferetten må bevises ut over enhver rimelig tvil at gjerningspersonen med forsett har foretatt de straffbare handlinger, mens det i erstatningsretten bare kreves sannsynlighetsovervekt.

Hvis man bytter ut noen av fortegnene og sier at det ikke er tvil om bevisene, men at det er gjerningspersonens skylddevne som er det springende punkt.

6.4.1 Høyesteretts dom av 8. februar 2005

Dommen er gjengitt i sin helhet under vedlegg i kap. 7.5.

Problemstillingen rundt sinnssykes oppreisningsansvar kom på spissen i denne dommen. Dommen har en dissens på 3-2. Det sentrale i saken og som også er gjenstand for dissensen er forsettsvurderingen jf. skl. § 3-5, 1. ledd.

Saken gjaldt krav om oppreisning etter skadeserstatningslovens § 3-5 jf. § 1-3, for psykisk og fysisk skade etter forsøk på drap begått av en person som var sinnssyk da handlingen fant sted.

At gjerningspersonen var sinnssyk i gjerningsøyeblikket var ikke bestridt.

Sinnssyk er i denne sammenheng samsvarende med begrepet psykotisk jf. kap 4.4.

Saksforløp:

Gjerningspersonen (B) ble i Oslo Tingrett dom 5. desember 2002 dømt til overføring til tvunget psykisk helsevern for overtredelse av strl. §233 jf § 49.

Gjerningspersonen ble ikke ansett som strafferettslig tilregnelig jf strl. § 44.

Gjerningsperson B ble idømt et oppreisningsansvar jf. skl. § 3-5 på kr. 90 000 i samme dom.

B anket oppreisningsansvaret til lagmannsretten der vedkommende fikk medhold.

A anket frifinnelsen av B oppreisningsansvar til Høyesterett.

Flertallets argumentasjon

Førstvoterende tar i sin argumentasjon opp to sentrale problemstillinger i forhold til vurderingen av sinnssykes skylddevne. For det første vurderer han omfanget av ansvaret sinnssyke har for skadevoldene handlinger etter skl. § 1-3. Det sentrale i

denne vurderingen er om ansvaret etter § 1-3 også omfatter oppreisningsansvar jf. § 3-5.

For det andre vurderer førstvoterende om sinnssyke på grunn av sin mentaltilstand mangler skylddevne og derfor ikke kan oppfylle kravet til forsett jf. Skl § 3-5 1. ledd 1. punkt.

Førstvoterende tar i avsnitt 28 opp problemstillingen om sinnssyke i det hele kan ilegges et erstatningsrettslig ansvar når skadevolder er sinnssyk i handlingsøyeblikket. Førstvoterende tar utgangspunkt i den tidligere bestemmelsen i strl.ikrl. § 23. Der var hovedregelen at sinnssyke ikke hadde et erstatningsansvar. Det var to unntak fra regelen. Ansvar kunne pålegges hvis gjerningspersonen selvforskyldt var brakt i en slik tilstand. Dessuten kunne gjerningspersonen etter en konkret og rimelig vurdering av retten bli pålagt å betale for skaden hvis vedkommende hadde formue. Bestemmelsen var forstått slik at ansvaret ikke omfattet et oppreisningsansvar.

Vider viser han i avsnitt 29 til innstilling fra utvalget som behandlet spørsmålet om bl.a. sinnssykes erstatningsrettslige ansvar som fant løsningen i strl.iktrl. §23 lite tilfredsstillende. Førstvoterende viser særlig til komiteens standpunkt om at:

”Det som etter utvalgets mening bør være det avgjørende for om det bør gjelde særlige regler for den sinnssykes erstatningsansvar, er om sinnssykdommen i det konkrete tilfelle har innvirkning på den skadevoldende handling. Hvis sinnssykdommen ikke har hatt noen som helst innvirkning, er det liten eller ingen grunn til å sette den sinnssyke i en særstilling i forhold til andre skadevoldere”

Til slutt viser han til komiteens flertall som til slutt gikk inn for at sinnssyke skulle ha et generelt erstatningsansvar, jf avsnitt 32, men at forarbeidene er tause om dette også omfattet oppreisningsansvaret jf avsnitt 33.

At førstvoterende ikke tillegger det at oppreisningsansvar for sinnssyke ikke er nevnt i forarbeidet betydning i den ene eller andre rekken kan tolkes forskjellig. Det kan tolkes som at førstvoterende mener at det er en uavklart rettstilstand og at dette

faller inn under Høyesteretts kompetanse å ta stilling til. Det kan også tolkes som at når forarbeidene eksplisitt ikke sier at oppreisningsansvaret ikke omfattes av regelen i § 1-3, så trekker det i retning av at ansvarsgrunnlaget ikke er ment avgrenset.

Ettersom bestemmelsen i § 1-3 er et markant brudd med regelen etter strl.ikrtl: § 23, så kan det være rimelig å tro at dette også skulle omfatte avgrensningen mot oppreisningsansvaret. På den annen side vil dette medføre en utvidelse av sinnssykes ansvar som var utilsiktet fra lovgivers side og da bør HR vise forsiktighet med å trekke konklusjoner ut av det som ikke blir sagt.

Om oppreisningsansvarets pønale karakter viser Førstvoterende til dommen i Rt .1999 s. 1363. Han viser til at oppreisningsansvaret de senere år har fått karakter av å være en økonomisk kompensasjon, selv om den fortsatt har et preventivt og et pønalt formål. Det gjør at den opprinnelige forskjellen mellom erstatning for økonomisk tap og ikke økonomisk tap ikke er like tydelig.

Siden oppreisningsansvaret nå først og fremst blir tilkjent for å kompensere for en krenkelse, og hensynet til den krenkede, hevder førstvoterende at det vil skape et kunstig skille om ansvaret etter § 1-3 skal avgrenses mot § 3-5. Dette trekker i retning av at det vil være rimelig at dette også bør ilegges sinnssyke gjerningspersoner.

At oppreisningsansvaret er gitt et annet innhold og en litt annen rettslig begrunnelse, er slik jeg ser det ikke det samme som at det har fått en annen karakter. Det er likefullt erstatning for ikke-økonomisk tap. Det som etter min mening er et springende punkt er om komiteen som i utgangspunktet fant det rimelig at sinnssyke skulle være erstatningsrettslig ansvarlige for ”ordinære dagligdagse skader” jf flertallets uttalelser i Inst O VII (1967-68) gjengitt i dommens avsnitt 32 , mente at dette også omfattet forsettelige voldshandlinger. Jeg mener dette er tvilsomt, ettersom det fra komiteens side ikke var ment at erstatningsansvaret for sinnssyke ikke skulle innebære en bebreidelse av den sinnssyke for hans handlinger når de var påvirket av sykdommen, da dette ville medføre en bebreidelse av selve sykdommen..

Førstvoterende tar deretter opp problemstillingen om hvorvidt B kan ansees å ha handlet forsettlig jf. skl. § 3-5.

Førstvoterende med henvisning til litratur og forarbeider at tilregnelighetsvurderingen er forskjellig kravet til skyld. Utilregnelighet utelukker ikke forsett. Men at den ”psykiske abnormtilstanden kan imidlertid være så dyptgripende at den utelukker forsett” jf. avsnitt 39. Spørsmålet blir da om sinnssykes skyldvne skal bedømmes på samme måte i strafferetten som i erstatningsretten med tanke på kravet til forsett.

Jeg forstår førstvoterende slik at han besvarer dette benektende når han i avsnitt 42 siste punktum fastslår at ”Jeg forstår § 3-5 bokstav a slik at om retten finner bevist at den sinnssyke var klar over at han anvendte vold, og at volden rettet seg mot et menneske, vil det foreligge forsett”.

Til støtte for denne konklusjonen legger førstvoterende for det første til grunn uttalelser i forarbeidene, der det sies at vilkår for ansvar er at handlingen er en overskridelse av den normale (objektive) culpa norm (jf kap 2.1.1). Dette kommer fra av ordene ”utvist adferd” i lovteksten. Den skadevoldende handling skal etter skl. § 1-3 ikke vurderes ut i fra skadevolderens individuelle forutsetninger. Dette er gitt uttrykk for ved at ordene ”forsettelig eller uaktsomt” bevisst ikke er tatt med i lovteksten da dette kan lede tankene mot at det ligger en personlig bebreidelse mot den sinnssyke.

Når førstvoterende tidligere har konstatert at § 1-3 er en generell skyldregel for sinnssyke i erstatningsretten, vil derfor forsettsbedømmelsen etter § 3-5 bero på om handlingen objektivt sett var forsettelig. Kravet til personlig skyld, som krever at gjerningspersonen har skyldvne, ikke vil da ikke gjøre seg gjeldene.

Videre påpeker førstvoterende at oppreisningskravet etter bestemmelsene i strl.ikrtl § 19 var knyttet til selve handlingen og at overføringen til ny lov ikke var ment å medføre en realitetsforandring.

B hadde i den aktuelle saken på bakgrunn av sakkyndige uttalelser mest trolig hatt ”innsikt i handlingen, men intensjonen bak var styrt av en psykotisk innpuls, basert på en forstyrret virkelighetsforståelse.” jf avsnitt 48. B hadde like fullt ”innsikt i handlingen, hva han ønsket å gjøre og var bevisst for tid, sted, situasjon og egen rolle”. Jf avsnitt 50. Det er etter førstvoterende mening tilstrekkelig for å fastslå et forsett etter skl. § 3-5.

Spørsmålet videre er om ansvaret etter 3-5 kan lempes. Førstvoterende argumenterer for en slik løsning i avsnitt 53 med at ”(...) det at den skadevoldende handling antas å være en følge av sinnssykdommen ikke er til hinder for å pålegge ansvar, men ved den konkrete bedømmelsen av utvist adferd vil dette stå sentralt”. Førstvoterende viser her tilbake til rettspraksis omkring utmåling av oppreisningsansvar, der bl.a. skadevolders skyld skal vektlegges.

Førstvoterendes argumentasjon i denne saken går i retning av å etablere et objektivt ansvar for skadevoldende handlinger utført av personer med alvorlige sinnslidelser.

En forutsetning, er at vedkommende har vært bevisst sine handlinger, slik at handlingen rent objektivt oppfyller kravet om forsettlighet. Det avgjørende for ansvaret er ikke hva som motiverte handlingen, men selve bevisstheten om handlingen.

Mindretallets vurderinger

Retten delte seg i denne dommen på spørsmålet om B på det aktuelle tidspunktet hadde utvist det tilstrekkelige forsett for å ilegge et oppreisningsansvar.

Mindretallet legger innledningsvis til grunn at § 1-3 omfatter all type skadeserstatning. Et sentralt moment for mindretallet er hva rimelighetsvurderingen i § 1-3 skal gi anvisning på.

”Ved den rimelighetsvurderingen det gis anvisning på, må det være et sentralt moment i hvilken grad den skadevoldende handling sies å være påvirket av

sinnssykdommen. Jo sterkere sykdommen har virket inn, dess mer vil det tale mot ansvar”.

Mindretallet mener at rimelighetsvurderingen skal gjelde selve ansvarsspørsmålet og ikke i hvilken grad skadevolder har utvist skyld, slik flertallet legger til grunn.

Med dette tar mindretallet mer avstand fra flertallet linje om at ansvar skal ilegges ut fra om handlingen etter sin art er et brudd med den objektive aktsomhetsnorm og mener at ansvar etter § 1-3 skal vurderes etter skadevolders personlige forutsetninger for skyldansvar. Med andre ord, hvilken påvirkning sykdommen har hatt på handlingen. Rimelighetsvurderingen skal være et spørsmål om i hvilken grad skadevolder har skyldevne.

Dette synspunktet ligger i selve kjernen for det psykologiske prinsippet om sinnssykes skyldevne jf kap 5.2. Et prinsipp som er utgangspunktet for det meste av tilnærmingen til sinnssykes generelle handlingsevne i privatretten og som også var utgangspunktet for skl. §1-3. Men denne tilnærmingen ble frafalt av komiteen etter kritikk fra fagkretser. Når mindretallet tar til orde for en slik tolkning er dette ikke i tråd med lovgivers intensjon med bestemmelsen.

Det neste mindretallet tar stilling til er om B oppfyller skyldkravet i § 3-5.

Et vesentlig poeng for mindretallet er hvilke hensyn oppreisningsbestemmelsen skal ivareta, uavhengig av hvor et ansvar forankres.

Oppreisningsansvaret er reservert for de tilfeller der ”(...)skadevolder er sterkt å bebreide” jf avsnitt 64.

Og at ”Her ligger en vesentlig forskjell sammenlignet med skyldansvaret ved ansvar for økonomisk skade, der simpel uaktsomhet - ikke grov- er hovedregelen.”

Mindretallet viser videre til det pønale formålet med bestemmelsen og at ”Selv om hensynet til skadelidte er sentralt vil oppreisning aldri gi noen fullgod erstatning for den ikke økonomiske skaden”. Dette innebærer i følge mindretallet at det er en ulikhet mellom oppreisning og skadeserstatning.

Dette sterke elementet av bebreidelse som ligger i oppreisningsansvaret er det avgjørende for mindretallet.

” [B] Dermed mangler helt den bebreidelse som etter min oppfatning utgjør et sentralt element i oppreisningsbestemmelsen i § 3-5”

De peker videre på det poeng at det preventive i å ilegge et ansvar ikke har særlig vekt når gjerningspersonen ikke har skyldevne.

Etter mindretallets oppfatning må det stilles et krav til at skadevolder har skyldevne for å ilegge et oppreisningsansvar. Det er ikke tilstrekkelig at vedkommende er bevisst at han målrettet gjør en skadevoldende handling.

6.4.2 Rettstilstand etter dommen

Dommen reiser flere problemstillinger.

Før jeg går inn på de juridiske problemstillingene, kan det være verdt å spørre seg hvor sterkt denne dommen står som rettskilde.

Det er den første dommen meg bekjent som tar stilling til både sinnssykes skyldevne i erstatningsrettslig forstand og om sinnssykes ansvar etter § 1-3 også omfatter oppreisningsansvaret.

Etter dommen fremstår det som klart at § 1-3 også omfatter tap av ikke økonomisk art. I dette spørsmålet er retten samlet. Selv om forarbeidene kan tolkes i en annen retning, så vil en enstemmig høyesterettsdom ha betydelig vekt.

Det som reiser atskillig mer tvil er hvorledes man etter denne dommen skal forstå begrepet forsett i erstatningsrettslig forstand. På dette punktet er HR delt og det er en skarp dissens.

Høyesterett har tatt stilling til et prinsipielt viktig spørsmål, nemlig hvorvidt personer som er under innfluens av en sinnslidelse kan sies å handle med forsett i erstatningsrettslig forstand. Dette har flertallet svart ja på og underrettene må rette seg etter en slik anvisning, så langt premissene er tilsvarende like.

Inntil det skjer en forandring i lovgivningen eller HR selv tar et annet standpunkt i en senere sak, vil det være vanskelig å endre på denne rettsoppfattelsen.

Denne dommen, slik den nå har fastsatt rettstilstanden, reiser enkelte juridiske problemstillinger.

For det første gir dommen anvisning på at det i tilfeller der psykotiske personer foretar handlinger som rent objektivt utløser et oppreisningsansvar, så kan de illegges ansvar hvis skadevolder har vært bevisst sine handlinger, uavhengig av om han er å bebreides for det.

Dette reiser slik jeg ser det et umiddelbart problem. Når er en sinnssyk bevisst sine handlinger? Spørsmålet blir i første omgang om hvilke tidspunkt for bevisstheten som skal legges til grunn for vurderingen. Det åpenbare er at hvis personen er bevisst i handlingsøyeblikket, så er dette tilstrekkelig for forsettet. Men som beskrevet over i kap 4.4.1, kan en psykose påvirke bevissthetsgraden på ulike måter og av ulike styrke. Jeg vil illustrere dette med to ulike saker. En psykotisk person kan godt erindre en hendelse, uten å kunne gjøre rede for hvorfor han handlet som han gjorde (saks A). Det kan like godt hende at personen under psykotisk påvirkning kan ha en klar fornemmelse om at de fikk en impuls om å handle, men ikke husker å ha utført selve handlingen (saks B). Etter flertallets argumentasjon vil saks A ha tilstrekkelig skyldbevne slik tilfellet var i denne saken. Spørsmålet er da om saks B skal likestilles med saks A, eller om det da ikke vil foreligge en tilstrekkelig grad av bevissthet hos gjerningspersonen til å fastslå et forsett.

Det jeg finner problematisk ved en slik tilnærming, er at skyld blir et spørsmål om grad av bevissthet framfor å være et spørsmål om grad av bebreidelse.

På den annen side kan det å fjerne den personlige bebreidelsen fra et skyldansvar gjøre det enklere å ilegge sinnssyke et erstatningsansvar. Personer som er under sinnssyk innflytelse i gjerningsøyeblikket, kan i enkelte tilfeller handle så målrettet at kan sås tvil om er så "borte" at de ikke har den nødvendige skylddevne. Sinnssykdom er som nevnt lenger opp ikke til hinder for at personen kan utføre viljestyrte og målrettede handlinger.

Men å fjerne den personlige bebreidelsen er ikke helt uproblematisk, fordi man tar bort mye av hovedargumentet for det personlige ansvar, jf kap 3. Jeg mener også at flertallet også fjerner seg bort fra noe av det som er selve kjernen i utilregnelighetsbegrepet, at det er personen som skal klandres og ikke sykdommen. Men ut fra uttalelsene til komiteens flertall⁷⁶, kan en slik løsning forsvares.

Erstatning er også et spørsmål om hvem som skal stå nærmest til å bære tapet. Det kan argumenteres med at oppreisning skal dekke et ikke-økonomisk tap, men kompensere for en krenkelse, og at argumentet om at rimelighetshensynet om at det ikke er skadelidte som skal bære dette ikke kan bli hørt på samme måte som ved det rene økonomiske tap. På den annen side kan det ikke påstås at krenkelsen for den skadelidte er mindre fordi skadelidte mangler skylddevne.

6.5 Noen avsluttende bemerkninger

Spørsmålet om skyld er slik jeg oppfatter det etter dette en todelt vurdering.

For det første er det et filosofisk/psykologisk spørsmål. Her er spørsmålet om hva skyld er, hva rettferdiggjør skyld og når har vi evne til å utvise skyld. Det er det jeg har valgt å kalle "skylddevne" i denne oppgaven. Dette er et spørsmål for psykiatrien og filosofien og her er det mange meninger og ulike teorier. Dette er problemstillinger uten egentlige svar, fordi vi alltid vil stå på utsiden av gjerningspersonen og prøve å forstå og til slutt prøve å gjette oss til hva som er drivkraften bak handlingene. Dette er i stor grad er et metafysisk spørsmål, men det gjør ikke at vi som jurister kan heve oss over det og overlate debatten til andre

---

⁷⁶ Inst O. VII (1967-68) s 18-19

profesjoner uten selv å ha et bevisst forhold til det. Skyldene, og i den forlengelsen også handleevne er sentrale momenter og betingelser som regulerer handlingsnormer.

Videre er skyld også et juridisk og rettspolitisk spørsmål. Hva er grensen for forsett? Hva er grensen for uaktsomhet? Hva er for dette typetilfellet kvalifisert skyldgrad? Når har gjerningspersonen utvist tilstrekkelig skyld til at den enkelte må stå til ansvar og hvilke hensyn er det som på dette området er viktig å ivareta når skyld skal vurderes. Dette er typiske rettspolitiske spørsmål som vi som jurister må diskutere og håndtere. Heller ikke her vil det være entydige svar eller standardiserte svar, fordi ulike rettsområder har ulike interesse avveininger.

Å utforme og håndtere lovgivning der skyldspørsmålet står sentralt, er slik jeg oppfatter det et samvirke mellom disse to vurderingene. Å vurdere skyld uten å reflektere eller ta hensyn til hva som er det rettsfilosofiske og psykologiske betingelsene for skyld, gir etter min mening ikke gode rettsregler.

7 Lister over tabeller, figurer m v

7.1 Litteraturliste

Johs. Andenæs: ”*Alminnelig strafferett*”. 4 utg. Oslo 1997

Erik Møese : “*Menneskerettigheter*”. Oslo 2002

Nils Nygaard: ”*Skade og ansvar*”. 5. utg. Bergen 2000

Nils Nygaard : ”*Aktløysevurderinga*” Bergen1974

Lasse Simonsen: ”*Enkelte spørsmål om sinnslidelse som ugyldighetsgrunn i formueretten*”. Bonus Pater Familias; Festskrift til Peter Lødrup. Oslo 2002.

Lærebok i psykiatri. Alv A Dahl/ Leo Eitinger/ Ulrik F. Malt/ Nils Retterstøl: 4.utg. Oslo1994

7.2 Lovregister

Lov 22. mai. Nr 10. 1902. Almindelig borgelig Straffelov (strl)

Lov 22. mai. Nr 11. 1902 Lov om den almindelige borgelige Straffelovs Ikrafttræden (strl.ikrl.)

Lov 13 juni. Nr. 26. 1969 Lov om skadeserstatning (skl)

Lov 21 mai. Nr 30 1999. Europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK)

7.3 Forarbeider

NOU 1974:17 ”Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner”

NOU 1990:5 ”Strafferettslig utilregnelighet og andre særreaksjoner”

Ot.prp.nr 69 (1959-1960)

Ot.prp. nr. 48 (1965-1966) ”Lov om skadeserstatning i visse forhold”

Ot.prp. 90. (2003-2004)

7.4 Domsregister

Rt. 1904 s.749

Rt. 1937 s. 263

Rt. 1970 s. 1235

Rt. 1987 s. 1495

Rt.1992 s. 64

Rt. 1995 s. 1540

Rt. 1999 s. 1363

Høyesteretts dom av 8 februar 2005.

7.5 Vedlegg

Høyesteretts dom av 8. februar 2005.

<http://www.jus.uio.no/sekr/studieinformasjon/fagsider/spesialoppgave/retningslinje>

I